Doğu Asya krizi 1997'nin ikinci yarısında, Tayland'da gayrimenkul fiyatlarının hızla düşmesiyle başladı.

Ardından, Filipinler ve Malezya"ya, ardından Endonezya'ya sıçradı. Ekim 97'de Güney Kore'yi etkisine aldı. Güney Kore, Asya Kaplanları'nın en endüstrileşmişi ve dünyanın 11. büyük ekonomisidir.

Daha 1 yıl önce, Doğu Asya ülkeleri, gelişmekte olan ülkelere model olarak sunuluyordu. Bugün hep bir ağızdan, çöküşlerinin zaten kaçınılmaz olduğundan söz ediliyor. "Sahte (kroni) bir kapitalizmdi bu" deniyor.

Sık rastlanan bir gerekçe şu: Bu ekonomiler yeterince saydam değil, herşey gizli ve hileyle yürütülüyor, krizin nedeni budur! Ama hatırlayalım, yakınlarda Norveç, İsveç ve Finlandiya'da krizler oldu. Bu ülkelerin yüksek derecede saydam ekonomik sistemler olmaları ve ileri kurumsal çerçevelere sahiplikleri de dösteriyor ki, saydamlık krizlerin nedeni değildir, krizleri önlemeye de yeterli değildir.

Asıl olarak da, neredeyse tüm burjuva yazarlar, Doğu Asya krizinin temel nedeni olarak "mali panik" (ya da "yatırımcı paniği") olgusunu öne sürmektedirler.

Biz de bu kitapta, yalnızca Marksizmin krizler üzerine söylediklerinin genel bir tekrarı değil, bunun yanı sıra, Doğu Asya'da yaşananlar ve somut sayılar temelinde, bunun böyle olmadığını göstermeye çalışacağız.

Rıza YÜRÜKOĞLU

ISBN 975-335-025-2

RIZA YÜRÜKOĞLU DOĞU ASYA KRİZİ ALEV YAYINLARI

Alev Yayınları

DOĞU ASYA KRİZİ

Rıza Yürükoğlu

Araştırma-İnceleme

ALEV YAYINLARI

ALEV YAYINLARI
Piyerlotti Caddesi 17/4, 34400 Çemberlitaş,
İstanbul
Tel: (212) 516 84 64
e-mail: alev_yayinlari@bigfoot.com

"DOĞU ASYA KRIZI"

BİRİNCİ BASIM: ARALIK 1998

DİZGİ VE OFSET HAZIRLIK: ALEV YAYINEVİ
KAPAK TASARIM : ALEV YAYINEVİ
BASKI: Kayhan Matbaası

DOĞU ASYA KRİZİ NEREDEN ÇIKTI?

R. YÜRÜKOĞLU

İÇİNDEKİLER

YAZARIN ÖZGEÇMİŞİ

Rıza Yürükoğlu 4.11.1945 tarihinde Ankara'da doğdu. ilk ve orta öğrenimini Anakara'da Maarif Koleji'nde tamamladı. 1963-64'te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne başladı. Aynı dönemde Radyoevi'nde metin yazarı ve Prodüktör olarak çalışan Rıza Yürükoğlu, siyasi nedenlerle Ocak 1971'de ülkeden ayrılmak zorunda kaldı. Yarım kalan yüksek öğrenimini İngiltere'de tamamlayan yazar, 1974-1976 döneminde Moskova'da doktora yaptı.

1965 yılında Türkiye İşçi Partisi'ne üye olan Yürükoğlu, o dönemde Ankara Çankaya ilçe örgütünde çalıştı. Mahir Çayan ve Sinan Cemgil'le birlikte Fikir Kulüplerinde çalıştı. FKF'nin bölünmesiyle birlikte TİP'li gençlerin kurduğu Sosyalist Gençlik Örgütü'nün (SGÖ) ilk genel sekreteri oldu.

R. Yürükoğlu, 1970 yılında Türkiye Kominist Partisi üyesi, kısa bir süre sonra da TKP Merkez Komite üyesi oldu.

1985 yılında toplanan TKP 5. kongresi, R. Yürükoğlunu partinin genel sekreterliğine getirdi. Halen bu görevi sürdüren R. Yürükoğlu'nun çok sayıda makalesi, araştırması olmuştur.

Durgunda Bir Kurşun (Şiirler) (1967), Emperyalizm'in Zayıf Halkası Türkiye (1978), Ploretarya Enternasyonalizmi (1979), 3. Program ve Görevlerimiz (1979), Sınıf Savaşının Vardığı Aşama ve KP'nin Taktikleri (1980), Sosyalizm Üstün Gelecektir (1980), Bu Kavga Gelecek Kavgasıdır (1981), Kankun konferansı ve Düşündürdükleri (1982), Yaşayan Sosyalizm (1982), Sosyalizm ve Demokrasi (1982), Durum ve Görevlerimiz (1982), İyi Öncü Değil, Kötü Artçı Bile Değil (1984), Faşizm'in Çözülüşü (1984), Kırkın Yarısı 1,2 (1986), Örgüt ve Örgütçü (1986), Faşizm ve Burjuva Demokrasisi (1991), Sosyalizm'in Çözülüşü Üzerine Üç Makale (1993)

Yazarın kitapları İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça, Rusça gibi dillere çevrilmiştir.

I Doğu Asya'da Kriz

Güney Kore, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland, Hong Kong, Japonya, Çin Tayvan.

Doğu Asya krizi 1997'nin ikinci yarısında, Tayland'da gayrimenkul fiyatlarının hızla düşmesiyle başladı.

Ardından, Filipinler ve Malezya"ya, ardından Endonezya'ya sıçradı. Ekim 97'de Güney Kore'yi etkisine aldı. Güney Kore, Asya Kaplanları'nın en endüstrileşmişi ve dünyanın 11. büyük ekonomisidir.

Daha 1 yıl önce, Doğu Asya ülkeleri, gelişmekte olan ülkelere model olarak sunuluyordu. Bugün hep bir ağızdan,

çöküşlerinin zaten kaçınılmaz olduğundan söz ediliyor. "Sahte (kroni) bir kapitalizmdi bu" deniyor.

Sık rastlanan bir gerekçe şu: Bu ekonomiler yeterince saydam değil, herşey gizli ve hileyle yürütülüyor, krizin nedeni budur! Ama hatırlayalım, yakınlarda **Norveç, İsveç** ve **Finlandiya**'da krizler oldu. Bu ülkelerin yüksek derecede saydam ekonomik sistemler olmaları ve ileri kurumsal çerçevelere sahiplikleri de dösteriyor ki, saydamlık krizlerin nedeni değildir, krizleri önlemeye de yeterli değildir.

Asıl olarak da, neredeyse tüm burjuva yazarlar, Doğu Asya krizinin temel nedeni olarak "mali panik" (ya da "yatırımcı paniği") olgusunu öne sürmektedirler.

Biz de bu yazımızda, yalnızca Marksizmin krizler üzerine söylediklerinin genel bir tekrarıyla değil, bunun yanı sıra, Doğu Asya'da yaşananlar ve somut sayılar temelinde, bunun böyle olmadığını göstermeye çalışacağız.

Kriz Öncesi Dönem: 1995-96

Doğu Asya'da tüm 1990lar boyunca makro-ekonomik zaaflar büyümekteydi ama 1995-1996'da durum ciddileşti.

Krizin başını çeken ülkeleri ele alırsak, **Tayland**'da 1995, yüksek bir *gayrisafi yurtiçi hasıla* (GSYH) büyümesi (% 8.6) yılı oldu. Bu büyüme, cari hesap açığını 1994'de % 7.1'den 1995'de % 9.0'a yükseltti. (Ekonomik büyüme cari hesap açığını büyütüyorsa, ekonomik büyümeyi sağlayan yatırımlar dışarıdan alınan borçla yapılıyor demektir – likidite sorununun doğması olasıdır.) 1996'da GSYH büyümesi % 6.6'ya yavaşladı ama cari hesap açığı daha da kötüledi (GSYH'nin % 9.2'si). Bu açıklar kısa dönemli dış borçla finanse edildiler. 1996 sonunda Tayland'ın makro-ekonomik koşulları iyice kötülemişti: büyük cari hesap açıkları, kısa

dönemli dış borç birikimi, yatırım projelerinin düşük karlılığı.

Tayland finans şirketleri, 1990larda, dış borçlanma yoluyla gayrimenkul sektörüne büyük çaplı kredi açmışlardı. Veriler bu finans şirketlerinin büyük çoğunluğunun, daha kriz patlamadan iflas etmiş olduklarını gösteriyor. Kanıt: 2 Temmuz'da Tayland, baht'ı (Tay parası) serbest bırakarak, Doğu Asya'yı 1997'nin ikinci yarısında vuran "parasal ve mali kriz"i başlattı. Ağustos'da merkez bankası, pratik olarak çoktan iflasta olan 48 finans firmasının çalışmalarını durdurdu. Bu da gösteriyor ki, çok sayıda mali kurum para krizinden ve "yatırımcı paniği"nden çok önce iflasdaydı.

Endonezya'da, GSYH büyümesi 1994'de % 7.5'dan, 1995'de % 8.1'e çıktı. Bu büyüme, aşırı ısınma işaretleri verdi: enflasyon oranı % 9.4 oldu, *ticaret fazlası* % 41 oranında düştü.

1995 **Malezya** için de hızlı büyüme yılıydı. GSYH % 9.5 arttı, cari hesap açığı da GSYH'nin % 8.3'ne çıktı. 1992' den bu yana ilk kez, dış doğrudan yatırım, açığın tümünü kapatamadı. 1996'nın sonunda büyüme % 8.2'ye yavaşladı. Bu durum, *ihracat artışında* ortaya çıkan büyük bir düşüşün sonucuydu (1995'de % 20.9'dan, 1996'da % 7.3'e). İhracat artışındaki bu büyük düşüş, güçlenen ABD doları, dünya ticaret artışındaki genel düşme ve semi-kondüktörlerin dünya fiyatlarında ortaya çıkan düşüş sonucuydu. Bu durumun yanı sıra, 1996 sonlarına doğru, faiz hadlerinin ihmal edilemeyecek kadar çekici oluşu, Malezya'yı yatırım fırsatı olarak öne çıkardı. Kısa dönemli sermaye iç akışı, 1995'de 2.4 milyar Malezya dolarından, 1996'da 11.3 milyara fırladı.

Malezya'da da kriz öncesinde ciddi bir kötüleme vardı. On yıldır aşırı büyük cari hesap açıkları (1993-1995'de ortalama olarak GSYH'nin % 11'i) görülmekteydi. 1996'da Malezya, banka kredilerinde % 27.6'lık bir artış yaşadı ama

yapım sektöründen gayrimenkul ve menkul değer alımlarına keskin bir dönüşle birlikte. Bu durum varlık fiyatlarını hızla yükseltti. Öyle ki, önemli kentlerde lüks mülklerin fiyatları 1996'da % 25 arttı.

Güney Kore'de, makro-ekonomik koşullarda daha 1995-96'da ciddi bir kötüleme başlamıştı: Cari hesap açıkları büyük bir hızla büyüyerek görülmedik bir kısa dönemli dış borç birikimi oluşturmuştu. 1996'da ticaret şoklarının ekonomiyi vurması sonucunda, *ihracat büyümesi* keskin bir düşüş içindeydi. Endüstriyel *üretim büyüme oranları* 1995'e kıyasla yarıya düşmüştü.

Güney Kore'de kriz, won'un (Güney Kore parası) düşmesiyle (ki Ekim 97 sonunda başladı), ya da yatırımcıların "mali paniği" ile (ki Kasım ve Aralık'ta ortaya çıktı) başlamadı. 1997 başlarında bir dizi büyük holdingin (chaebol) iflasıyla başladı. (İflas zincirini Ocak 1997'de başlatan *Hanbo Steel*, 14. büyük holdingdi.) Açık ki, daha 1997 başında Kore bir ekonomik kriz içindeydi.

1997 ortalarında, para krizinin Güney Kore'yi vurmasından önce, en büyük 30 holdingin 8'i *de facto* iflastaydı. 1996 sonunda en büyük 30 holdingin borç/menkul değer oranı % 333 idi. (aynı oran ABD için % 100 civarındaydı).

Yukarıda kısaca değindiğimiz olumsuz gelişmeler sonucun-da, 1997 başlarında, bölgede, geniş cari hesap açıkları, kısa dönemli dış borç birikimi, şirket iflasları, batan borsalar norm durumunu almıştı.

Krizin Ortaya Çıkışı: 1997

Bölgede, özellikle de Tayland, Güney Kore, Malezya ve Endonezya'da makro-ekonomik koşulların bu kötüleyişi sonucunda, borsalar 1997 başında düşmeye başladı ve paralar

üstünde baskı başladı. İlk çöken para (Temmuz 1997) Tay bahtı oldu. Çünkü bu ülke ekonomik temel göstergeler açısından en sallantılısıydı. Büyük cari hesap açıkları vardı ve baht büyük ölçüde değer kazanmıştı. Çok büyük bir kısa dönemli dış borç birikimi ile bölgenin en yüksek kredi patlaması yaşanıyordu. Ve bu kredilerin büyük çoğunluğu özellikle gayrimenkul sektörüne (yani katma değer yaratmayacak alanlara) yöneldiği için, mali sistem kırıldı kırılacak bir durumdaydı.

Baht'ın değer kaybetmeye başlamasıyla, bu kez, ekonomik durumları Tayland'la benzeştiği ve ihracatları aynı olduğu için en büyük rekabet zararı görecek olan ülkelerin paraları baskı altına girdi: Malezya, Endonezya ve Filipinler. Temmuz sonunda, baht % 25 (1997 başına oranla), rupi % 9, ringitt % 4 ve peso % 10 düşmüştü. Bu, "*rekabet devalüsyonları*" denen olgudur. Hem Asya krizinde kilit bir rol oynamış ve hem de kapitalizmin artık **çok-parçalı bir dünya sistemi** olduğunu kanıtlamıştır. (Bu olgu, bizim son yıllarda yazdıklarımızı da doğrular.)

Ağustos'da, baht, yılın başına oranla % 34 daha düştü. Bu durum, Endonezya, Malezya ve Filipinler'in şirketlerine ciddi bir rekabet zayıflığı dayattı ve bu ülkelerin paralarının da hızla değer kaybetmesine yol açtı. Ağustos sonunda, rupi % 27 (1997 başına oranla), ringitt % 17 ve peso % 14 düştü. Bu "rekabet devalüasyonları" Eylül'de de sürdü. Eylül sonunda, baht 1997 başına oranla % 42 , rupi % 37, ringitt % 26 ve peso % 29 düşmüştü.

Böylece Tayland, Endonezya, Filipinler ve Malezya paraları 3 ay içinde % 30 devalüasyon görmüş oldular. Bu durum, bölgedeki öteki paralar üzerinde büyük bir rekabet baskısı doğurdu. Yaz aylarında Singapur parası değer kaybetmeye başladı. Eylül sonunda, 1997 başına göre % 8'lik bir değer kaybı oluştu.

Spekülatif basınç Ekim ayında önce Tayvan'ı, sonra Hong Kong'u etkisine aldı.

Tayvan parası 2 nedenle krizden etkilenmemişti: Birincisi, Tayland, Malezya, Endonezya ve Filipinler'e kıyasla ihracat bileşimi, yüksek katma-değerli, yüksek teknolojili mallardan oluşuyordu. İkincisi, cari hesap fazlası ve geniş döviz rezervleri vardı;

Ama Ekim'de yine 2 nedenle işler değişti: 1) Dört bölgesel para Ağustos ve Eylül boyunca sürekli değer kaybedince, ne olursa olsun rekabet kaybı ciddileşti. 2) Singapur'un, yaz aylarında parasını % 10 üzerinde düşmeye bırakması, Tayvan parası üzerinde daha da ciddi bir rekabet kaybı yarattı: Singapur'un ihracat bileşimi Tayvan'la çok daha benzeşiyordu.

Böylece, Ekim ayında Tayvan parası ciddi bir spekülatif baskıyla karşı karşıya kaldı. Tabii, Tayvan para paritesini savunabilirdi (çünkü çok büyük döviz rezervi vardı – 100 milyar ABD dolarının üzerinde). Ama, Tayvan dolarını serbest bırakma kararı da doğruydu çünkü döviz rezervlerini pariteyi korumaya harcamak anlamsızdı. Ve Ekim sonunda, Tayvan doları % 5 düştü.

Tayvan dolarının devalüasyonu, sıkıntıları Hong Kong üzerine taşıdı: Tayvan ekonomik olarak Hong Kong'la çok benzeşiyordu. Ve Hong Kong doları, birkaç nedenle, düşmeye başladı:

1) Ekim sonunda Tayland, Malezya, Endonezya ve Filipinler'in ortalama değer kaybı % 40 civarına gelmişti. Bu durum, bir ölçüde farklı ihracat yapısına rağmen, Hong Kong için rekabet baskısı yarattı.
2) İhracat malları Hong Kong ile doğrudan yarışan Singapur ve Tayvan paralarının düşmesi ise çok daha ciddi rekabet kaybı getirdi.

3) Hong Kong parası 1990larda % 30 üzerinde değer kazanmıştı ve bunun sonucu olarak ticaret dengesinde 1995den itibaren geniş yapısal açık vardı.

Para krizi bu şekilde bölgeye yayılmakta iken, Kore won'u, öteki paralardaki hızlı çöküşü yaşamamaktaydı. Çünkü won tüm 1990lar boyuca gerçek değer kaybı yaşamıştı ve bu nedenle değerinde büyük düzeltmeler gereken bir durumda değildi. Ekim ayı geldiğinde bu durum da birkaç nedenle değişmeye başladı:

1) Çeşitli paraların çöküşünün neden olduğu, won'un efektif değer kazanımı oldukça büyümüştü. Ekim 97 sonunda, ABD doları karşısında Tay baht'ı % 55, Endonezya rupi'si % 54, Malezya ringitt'i % 34, Filipinler peso'su % 33 değer kaybetmişti. Kore won'u ise, Ekim sonunda yalnızca % 14 (Aralık 1996'ya oranla) düşmüştü. Bu durum won'un, Tayland, Endonezya, Malezya ve Filipinler paraları karşısında % 37, % 36, % 20 ve % 15 değer kazanması anlamına geliyordu.
2) Ekim'de, Singapur ve Tayvan (ki bu ülkeler geniş bir ihracat yelpazesinde Kore ile doğrudan rekabet içindeydiler), paralarının düşüşünü serbest bıraktılar. Bu, Kore'ye ciddi rekabet kaybı getirdi.
3) Kore 1996 ortalarından itibaren ekonomik kriz içindeydi. Endüstriyel çıktı büyümesi, 1995 ortalarındaki yıllık % 14 büyüme oranından, 1996 ve 97 başlarında % 8'lere yavaşlamıştı.

Bunların sonucu, Kasım ayında Kore won'unun hızla düşmeye başlaması oldu (o ay % 25 ve yıl boyunca da %39 düştü). Won'un devalüasyonu, bölge ülkelerinin rekabet konumlarını ciddi olarak değiştirdi.

Görülüyor ki, kriz boyunca, 'sat komşunu' politikaları spekülatif basıncı paradan paraya, ülkeden ülkeye taşımıştır.

Yineleyecek olursak, Temmuz ve Ağustos'da baht'ın düşüşü ringitt'e, rupi ve peso'ya taşındı; Eylül'de salgın Singapur ve Tayvan'a sıçradı. Son ikisi düşünce, spekülatif basınç birkaç gün içinde Hong Kong'a geçti. Ekim geldiğinde, bölgenin 6 önemli parası ortalama % 40 devalüasyon geçirmişti. Bu durumda Kore won'u dolar paritesini koruyamadı.

Won'un Kasım-Aralık'daki keskin çöküşü bu kez öteki bölgesel paralarda, sürdüremeyecekleri bir değer kazanma getirdi; Bu nedenle paralar düşüşlerini sürdürdüler. Yani, her değer kaybetme, yeni bir değer kaybetme döngüsünün hazırlayıcısı oldu.

Japonya'nın, bu bölgesel lider gücün ekonomik sorunları da, krizi birkaç yoldan azdırdı:

1) Beş yıl sıfır büyümenin ardından, 1997, Japonya'yı yeni bir ekonomik gerilemeye (recession) soktu. Hem Doğu Asya Japonya için tüm Batı Avrupa'dan daha büyük bir ihracat pazarı idi, hem de Japonya, Doğu Asya ihracatının en büyük alıcısı idi. Dolayısıyla, Japonya'nın durumu, Doğu Asya ihracatının düşmesinde temel rol oynadı.
2) Japonya'nın ekonomik zayıflığı bu ülkede faiz hadlerinin çok düşük tutulmasını getirdi, yen dolar karşısında sürekli değer kaybetti. Bu durum, bölgesel paraların yükselmesini azdırdı.
3) Japon bankaları, Asya ekonomilerine büyük miktarlarda kredi açmışlardı. Bu nedenle, Asya banka ve şirketlerinin kötüleyen mali koşulları ve iflaslar, Japon banka ve sigorta şirketlerinin mali koşullarının da kötülemesi anlamına geldi. Bu durum dönüp yine Doğu Asya'yı vurdu.

1994-95 Meksika krizinde, temel bölgesel ekonomik güç olan ABD, güçlü bir devresel yükseliş içindeydi. 1997 Asya

krizinde ise Japonya'nın zayıflığı, bölgenin genel zayıflığına büyük katkı yaptı.

Özetle:

Birincisi, Asya para değerleri 1990larda geneliyle yükseldi ve büyük cari hesap dengesizlikleri ortaya çıktı. Cari hesap dengesizlikleri ve bunu anlatan dış borç büyümesi, aşırı yatırım nedeniyle doğan kredi talebi patlamasının sonucuydu.

İkincisi, borçlanmaların önemli bölümü yeni yatırım projelerini finansmanda değil, arsa, gayrimenkul ve menkul değerlerde kullanıldı. Yani, dış borcun bir bölümü spekülatif varlık fiyat balonunu finanse etmeye gitti.

Balon 1997de patlayınca, bu fonları kullanan şirketler, bankalar ve yatırımcılar ödenemez geniş bir dış borçla kaldılar. Paraların çöküşü de borç sorununu ağırlaştırdı.

Üçüncüsü, "rekabet devalüasyonları" oyunu, para krizinin 1997'de doğmasında ve ülkeleri sarmasında önemli rol oynadı.

II Marksist Krizler Teorisi

Son bir yıl içinde, Asya krizinin ekonomik dersleri üzerine çıkan yazı, makale ve kitaplar inanılmayacak kadar çoktur. İlginç olan şu ki, bu yazılanların tümü de aynı *vargıyı* taşımaktadır. Kriz öncesinde dünyanın gidişi hakkında ne düşünürse düşünsünler, hangi ekonomik doktrini benimserse benimsesinler, "kriz onları doğrulamıştır!"

Örneğin, hatta kriz başlamışken bile, durumu tam algılayamayan bazı yazarlar, serbest pazar uygulamasının dünya çapında genişlemesinin, "bugüne dek rastlanmadık derinlik ve büyüklükte bir küresel büyüme dalgası" yarattığını ilan ediyorlardı. (*Wall Street Journal*, Mart 98) Bu yüksek küresel büyüme oranının nedeni, tabii ki, Asya ekonomilerinin çok hızlı büyümeleriydi. Ama söz konusu ekonomiler birdenbire tersine gitmeye başlayınca, bu yazarlar, serbest pazar güçlerine olan inançlarını sorguladılar mı? Hayır, sorun

bu ülkelerin pazarlarının yeterince serbest olmamalarıydı! Bu ülkelerdeki, gerçek kapitalizm değil, "kroni kapitalizm"di!

Şimdi biz de bu çoğunluğa katılıp, "Asya krizi tamamen Marksistleri doğrulamıştır" diyeceğiz. Ancak, bizim iddiamız demagoji olmayacak.

Bundan aşağı yukarı 150 yıl önce, Marks, krizler teorisini, *Siyasal Ekonominin Eleştirisinin Temelleri*'ni (1857-58) ve asıl olarak *Artık-Değer Teorileri*'ni (1862) yazarken oluşturdu. Ve *Manifesto*'da, burjuva toplumu o kendi yarattığı muazzam üretken güçleri denetleme gücünden yoksundur dedi.

Marksizme göre, kapitalizmde ekonomik kriz, **aşırı üretim krizidir**. Kapitalizmin aşırı üretim krizlerinin temel özelliği şudur: Krizler, ritmi sabit sermayenin yenilenmesi tarafından belirlenen devrelerle meydana gelirler. **Ekonomik kriz, burjuva ekonomisinin tüm çelişkilerinin yoğunlaşması ve zora dayanan bir düzenlenmesidir.** (*Artık-Değer Teorileri*. 2. kısım, Moskova, 1971, 510.)

Ekonomik kriz, burjuva ekonomisinin tüm çelişkilerinin patlaması ve zora dayanarak yeniden düzenlenmesi olduğu için, devrimlerle derinden bağlıdır. Şimdi onu görelim.

Marks ve Engels, devrimin üretken güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çatışmadan doğduğunu gösterdiler ve bu çatışmanın en açık belirtisi ekonomik krizdir dediler. *Manifesto*'da, "her devresel gelişlerinde, tüm burjuva toplumunun varlığını sınava sokan ticaret krizleri"nden söz ettiler. (CW 6, 489.) Ve şu sonuca vardılar: "Yeni bir devrim ancak yeni bir kriz sonucunda olasıdır". (CW10, 510.)

Marks'ın kapitalist toplumun gelişiminde ekonomik krizlerin rolü hakkındaki görüşünün ikinci yönü de, Nikolai Danielson'a 10 Nisan 1879'da yazdığı mektupta yer alır: "Bu kriz ne yana gelişirse gelişsin, ... öncekiler gibi geçecek ve

refahın tüm çeşitlenmiş aşamalarıyla yeni bir endüstriyel döngüyü başlatacaktır." (*Selected Correspondence*. 296,297)

Demek ki, ekonomik krizler, kapitalist toplumun ekonomik ve toplumsal çelişkilerini gösterir ama kendi başına kapitalist üretim biçiminin gelişme potansiyelini tükettiğini anlatmaz. Krizler, aynı zamanda üretken güçlerin gelişiminin hızlanmasına da hizmet eder. Krizler, "kapitalist üretimi ileriye, kendi sınırlarının ötesine sürüklüyor ve kendi sınırları içinde ancak çok yavaş sağlanabilecek olan üretken güçlerin gelişimine ulaşmak için onu 45 numaralık çizme giymeye zorluyor." (*Artık-Değer Teorileri. III.* Moskova 1975, 122.)

Sistemin, sonu gelmediği sürece, sürekli olarak yaşadığı krizler kapitalizmin gelişmesinin araçlarıdır. Bu krizler, kapitalizmin kendi yapısını ve üretken güçleri geliştirmesine yardımcı olur. Biraz önce, "kriz zora dayanan düzenlemedir" dedik. Gerçekten de, dünya çapında bir diktatör gibi, önüne geleni yıkıp yerlebir ederek, tüketim ile üretim arasındaki dengeyi yeni baştan kurar, zorla kurar. Milyonlarca insanı aşağı iterek, bir sürü iş adamını intihar ettirerek, tüketim maddelerini ve üretim araçlarını yok ederek yeni bir denge kurar, daha ileri bir teknoloji düzeyinde yeniden başlar.

Bu söylenenleri birleştirince, krizlerle devrimin ilişkisinin iki yönünü şöyle özetleyebiliriz: Marks, krizleri kapitalist ekonominin en önemli olgusu olarak görür, devrimleri krizle bağlar ama, her krizi devrimle bağlamaz. Devrimci durum ve devrim krizden doğar ama her kriz devrimci durum ya da devrim doğurmaz.

Bu sonuçlar temelinde 1859'da, *Siyasal Ekonominin Eleştirisine Katkı*"nın ilk basımının önsözünde Marks, toplumsal formasyonların, üretken güçlerin gelişimi için yarattıkları olanaklar nedeniyle var olan yaşama gücü üzerine ünlü önermesini formüle eder:

Hiçbir toplumsal düzen, geliştirmeye yetenekli olduğu tüm üretken güçler yeterince geliştirilmeden yok edilemez ve hiçbir daha ileri üretim ilişkileri, varlığının maddi koşulları eski toplum içinde olgunlaşmadan, öncekinin yerini alamaz. (abç.) (*Siyasal Ekonominin Eleştirisine Katkı.* Moscow 1977, s:1.)

Marks 1840'ların son yarısındaki çalışmalarında, kapitalizmde işçi sınıfının ekonomik durumunun kapsamlı bir incelemesini verir. Marks bu çalışmalarda, burjuva toplumunda üretken güçlerin gelişmesinin dört sonucu olduğunu gösterir:

1. İşçinin konumu, *kapitaliste göreli* olarak kötüler. (Bu söylenen, işçinin konumu kendine göre kötüler anlamına gelmez.)
2. İşçinin emeği, giderek artan biçimde basit emeğe dönüşür.
3. Ücretler giderek artan biçimde **dünya pazarındaki dalgalanmalara** bağımlı olur ve işçilerin konumu giderek daha fazla oynaklaşır. (Şimdi olan bu değil midir? Bugün hiçbir dalda iş güvenliği yoktur dünyada. Olamaz da. Tarihte kaldı, geçti. Dolayısıyla, bunu ilerici bir istem diye getirmemek gerekir, bugünkü endüstrinin yapısı içinde olamaz. Ekonomi gelişirken garantileri herkes koyar, ama işler kötülediğinde kimse o garantilerin arkasında duramaz. Ta o zamandan Marks görmüş ve yazmış. Bugün komünistlerin, bu iş güvensizliğine karşı, ilerlemeyi durdurmayacak istem getirmeleri gerekir. İstemlerini, bilimsel-teknolojik devrim üzerinden dünyayı devrime ulaştırma çerçevesi içinde getirmeleri gerekir. "O" somut işte güvenlik yerine, yeni meslek öğretme istemi çok daha tutarlıdır.)

4. Üretken güçlerin gelişim sürecinde, sermaye ile emek arasındaki ilişkinin yapısından zorunlu olarak yükselen bir genel yasa vardır ki, **üretken sermayenin makine ve ham maddeye dönüşen bölümü, ... ücretlere ayrılan bölüme orantısız bir biçimde büyür**. (abç.) *(Ücretler* 1847, CW 6, 422, 432.) (Bunun asıl kullanılan adı, sermayenin organik bileşimidir ve bu, *kapitalist birikimin genel yasasıdır.*)

Yani Marks, tarihsel bir eğilim olarak kapitalizmin yatırılan sermayesinde, yaşayan emeğin payının giderek azaldığını söylüyor. Şimdi bir takım "okumuşlar" gelip, "işçiler azalıyor, öyleyse Marksizm yanlış çıktı" diyebiliyorlar. "Okumuşlar", Marks'ı okumamışlar. Bunu Marks söyledi, bu Marksizmin temel doğrularından birisi. (Ama doğru anlamak koşuluyla.)

Öyleyse, *sermayenin organik bileşiminin* önemli eğilimi şudur: Üretim araçlarına harcanan değişmez sermayenin payının büyümesi, ücretlere harcanan değişken sermayenin payının, yani canlı emeğin payının düşmesi. Bunun sonucunda, **kar oranının düşmesi eğilimi** ortaya çıkar, çünkü kar yalnızca işçinin sömürüsünden gelir.

Kar oranının düşmesi eğilimini incelerken Marks, bu eğilimin değişken sermayede, yalnızca değişmez sermayeye oranla bir düşmeye işaret ettiğini belirtir. Yoksa, iki sermayede de mutlak bir artış olabilir. Yani bu yasa, sermayenin sömürdüğü toplam emek kütlesinde mutlak bir büyümeyi, dolayısıyla artık-değer kütlesinde mutlak bir büyümeyi dışlamaz. Marks bu yasayı, "ikili yasa" olarak tanımlar. (Karın kaynağı sömürüdür, artık değerdir. Fakat kapitalizmde artık değer artar, ama karın oranı düşer. Bu nasıl olur? Olur çünkü kar, artık değerin transpoze biçimidir.) Kar oranındaki düşme, aynı anda karın mutlak kütlesindeki büyümeyle tama-

men uyumludur. Ve bu yalnızca *olabilir* değil, geçici dalgalanmalar bir yana, *olmak zorundadır.*

Burayı yineleyelim: Kapitalizm geliştikçe sömürü oranı, yani artık-değer oranı artıyor, çünkü yeni makina daha az işçi çalıştırıyor ama çalıştırdığını daha yoğun çalıştırıyor. Öte yanda sermayenin makinalara giden bölümü arttığı ve işçi sayısı buna oranla düştüğü için, kar oranı düşüyor. Salt makinalara yatırım arttığından, aynı artık değer oranı makinaları dikkate aldığın zaman kar oranın düşmesi anlamına geliyor. Birşey daha var: Daha verimli makinalar nedeniyle üretimin çapı büyüdüğünden, karın da toplamı büyüyor. O zaman, aynı anda, aynı nedenden ortaya 3 değişik durum çıkıyor. Artık değer oranı yükseliyor, ama bu sömürü daha pahalı ya da daha çok makinayla yapıldığı için kar oranı düşüyor. O düşen kar oranlarının toplamından ortaya çıkan yığın da, eskisinden yüksek oluyor. Bu kapitalizmin, geçici durumlar dışında hiç değişmez işleyişidir.

Kapitalizmde, değişmez ve değişken sermaye arasındaki farkın büyümesi, kaçınılmaz olarak *çalışan nüfus artığı* yaratır. Bu da çok ciddi sorunlar getirir. Kapitalizm bu çalışan nüfus artığını besleyecek güçte değilse, bir bakarsın savaşlar çıkmıştır. Tarihte ne yapmışlar? Yeni koloniler açmışlar. Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, ABD, Güney Afrika, İngilizlerin fazla nüfuslarını oralara ihraç etmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Böer savaşlarının altında fazla nüfusu kırma zorunluluğu yatmıyor mu? Sokaklarda işsizler artarsa, sistem yaşayamaz. Demek ki, artık nüfusu kaldırmak, bir şekilde yok etmek zorunludur. Maltüs'ün "nüfus teorisi" de buradan çıkıyor. Marks ve Engels, Maltüs'ün bu bulgusuna itiraz etmiyorlar. Yalnız, Maltüs'ün dayandırdığı nokta yanlış diyorlar. Malthüs, dünyadaki üretken güçler bu nüfusu besleyemez diyor. İşte bu yanlış. Marks da diyor ki, yalnızca bir küçük bölge 2-3 dünya besler. Yeter ki bilimin sonuçları tarıma düzgün uygulansın. Yoksa, artık nüfusu yok etmek için kapitalizmin neler yapabildiği, neler yapabileceği üze-

rinde anlaşıyorlar. Zaten ünlü bir cümlesi de var Marks'ın, "bilim tarıma uygulanmazsa, o zaman bizim Malthüs baba doğru çıkar" diyor.

Kar oranının düşmesi eğilimi yasasına karşı koyabilmek için kapitalistler, özellikle işgününü uzatma ve emeği yoğunlaştırma yoluyla, sömürüyü arttımak için yapabildikleri her şeyi yaparlar. Ancak, artık-değer oranını yükselten bu öğeler, özellikle de emek verimliliğindeki büyüme, aynı zamanda kar oranını düşürücü etki yapar. **Artık-değer oranındaki yükselme ve kar oranındaki düşme, ikisi de kapitalizm altında emek verimliliğinin gelişmesinin, kendisini ortaya koyduğu özel biçimlerdir.** Bu ikilik, kapitalist ekonomide derinden işleyen süreçleri iyice gizler. Emeğin sermaye tarafından sömürülme oranındaki yükselmeye, burjuva toplumunun yüzeyinde, bu yükselmenin karşılığı olan, kar oranında düşme eşlik eder. Kar oranının düşme eğilimi yasasının bu ikiliği raslantısal ya da geçici değildir. Çünkü, üretimin toplumsal karakteriyle onun sonuçlarına el koymanın özel biçimi arasındaki uzlaşmaz çelişkiyi yansıtır.

Kar, kapitalist üretimin dürtüsü olduğundan, kar oranının düşme eğilimi, kapitalizm altında üretken güçlerin gelişmesinin belirli sınırları olduğu anlamına gelir. "Kapitalist üretim biçiminin sınırlılığının ve yalnızca tarihsel, geçici karakterinin..." kanıtıdır.

Kar oranının düşme eğilimi ancak krizler ve var olan sermayenin periyodik değer yitirmesi yoluyla, o da geçici olarak önlenir. Üretimin büyümesi ya da küçülmesinin, toplumsal gereksinimlerin karşılanmasına değil, kar elde etmeye bağlı olduğu kapitalizm koşullarında başka türlü olamaz. Neden? Çünkü kriziler var olan sermayenin değer yitirmesini, hem değer anlamında, hem fizik anlamda yok olmasını getirir. Kriz, zor yoluyla düzenlenmedir. Kriz, kapitalizmin, kar güdüsüyle talebi hiç düşünmeden yaptığı üretimin yarattığı fazlalıkları yok eder. Şarap gölleri, tereyağ ve et tepeleri, vb. Milyonlarca insan açlıktan ölür Afrika'da ama Avus-

tralya'da etleri toprağa gömerler, fiyatlar düşmesin diye. Çünkü kar için yapılıyor bu üretim, ihtiyaçları karşılamak için yapılmıyor. İşte kriz bu fazla dağları, gölleri, makinaları, işyerlerini yok eder. Yeni baştan, zorla bir denge getirir, arzı talebe uyumlar. "Mükemmel" bir sistem aslında ama insani bir sistem değil.

Marks, kapitalizmin temel çelişkisini incelerken şu sonuca varır: Kapitalizm altında, "günde 12-15 saat çalışmak zorunlu olmaktan çıktığı anda ... *işgücü gereksizleşir*." (*Kapital* III, 218.)

Bu söylenenlerde kapitalizmin büyük açmazı yatmaktadır. Kar oranlarının düşmesi yasası ve rekabet, sürekli olarak üretimi genişletmeyi ve bunun için de daha ileri makinaları üretim sürecine sokmayı zorluyor. Fakat kar da işçiden geliyor. Tümüyle makinalı üretimde sömürü yoktur, kar yoktur, yani **kapitalizm yoktur**. İlk gelmenin rantını toplayabilmek için, sürekli işçi atıp, makinalaşma ve robotlaşma için uğraşıyorlar. Daha geri teknolojili alanların çıkarttığı artık değeri cebe indirmek için. Ama 3 ay sonra aynı tekniği kullananlar artınca görüyorsunuz ki, fiyatlar hızla düşüyor. En iyi örneği bilgisayarlar. Yeni model ilk çıktığında 5000 dolar, 3 ay geçiyor, 500 dolar, 18 ay geçince kimse almıyor. Ne anlatıyor bu? O büyük karların tümü o sektörde yaratılmıyor. Dünyanın her tarafında yaratılanların bir bölümüne el koyuyorlar... Demek ki, kapitalistlerin, kar oranlarının düşmesini engellemek için verimliliği arttırmaları gerekiyor. Bunun için daha ileri makina koymaları gerekiyor. Ama makina koydukça kar oranları düşüyor. İşçili de yapamıyorlar, işçisiz de yapamıyorlar. Makinayla da yapamıyorlar, makinasız da yapamıyorlar!

Devam edelim. **"Üretken güçlerde, işçilerin mutlak sayısını düşürecek, yani tüm toplumun toplam üretimi daha kısa bir zaman aralığında gerçekleştirmesini sağlayacak gelişme, *devrimi getirir***, çünkü nüfusun çoğunluğu bundan kaybeder." (*Kapital* III, 218, 240, 242,263.) (abç.)

(Tabii, bu henüz tümüyle olgunlaşmadı, kapitalizm ömrünün sonuna gelmedi. Daha hala, bu eğilimin önüne birşeyler koymaya çalışıyorlar. Öteki ülkeleri sömürmekten gelen karlar emperyalist ülkelere girmesin, bakalım ne olur? Ama öte yanda, paradoksal bir sonuç, emperyalizm eliyle kapitalizmin o ülkelere girmesi oraları da ilerletiyor.)

Kapitalist üretimin tek bir amacı vardır: Artık-değer yaratmak. Fakat bu artık-değer ancak üretilen malların, tam değerlerini yansıtan fiyatlarla satılmalarıyla realize olabilir, paraya dönüşebilir. Mallar satılmadan artık değer ya da kar ortaya çıkmaz. Bu nokta, ekonomik krizin neden dolaşım alanında patladığını anlatır. Ekonomik krizdir ama büyük çoğunluğuyla dağıtım alanında ortaya çıkar. Neden? Bunu biraz aşağıda ele alacağız.

Kapitalizmde rekabet, üretimi geliştirip genişletebilmek amacıyla üretim tekniklerinde sürekli devrimler ister ve yaratır. Ancak, yeni makina, teknik ve hammaddelerin üretim sürecine girmesi, değişmez sermayenin değişken sermaye karşısındaki büyümesini arttırır. Yani, karın düşmesi eğilimini (KDE) ilerletir.

KDE'yi durdurabilmek için kapitalistler başlıca şu yollara başvururlar:

(1) Teknik ilerleme yoluyla üretkenliği arttırarak ya da işgününü uzatarak artık değeri arttırmak;

(2) İşgücünün değerini düşürmek yoluyla ücretlerin gerçek maliyetini düşürmek. (örneğin, Bölüm II'nin verimliliğini arttırarak ya da daha ucuz ithalat yoluyla tüketici mallarının değerini/fiyatını düşürmek);

(3) Daha ucuz hammadde ithalatı yoluyla ya da Bölüm I'de verimliliği arttırarak, üretim araçlarının değerini /gerçek maliyetlerini düşürmek.

Ne var ki, yukarıda da değindiğimiz gibi, bu önlemler ya bir süre sonra mutlak sınırlarına dayanırlar ya da bu kez ken-

dileri *sermayenin organik bileşiminin* yükselmesine katkı yaparlar.

Marks aynı zamanda, kapitalizmin, genel olarak üretimi genişleterek kar yığınını arttırıp kar hadlerinin düşme eğiliminin etkilerini gidermeye çalıştıklarına işaret etmiştir. Ancak burada da genişlemenin sürekliliği önünde engeller vardır. Kapitalizmin üretken güçleri devrimcileştirme ve genişletme güdüsü, dağıtımın, toplumun büyük çoğunluğunun tüketimini minimuma indiren antagonist koşulları temelindeki tüketici güce toslar. (*Kapital I*) Tamam, kar oranları düşüyor ama kar yığını büyüyor, çünkü üretimin çapı büyüyor. Yalnız, üretimin çapını artırarak karın yığınını nereye kadar attıracaksın? Bir noktada ya o üretilen mal satılmazsa? İşte orada bir mutlak bir sınır vardır: Tüketicinin alabilme kapasitesi. Kim alıyor bu malları? İşçiler. Ama habire işçilere vurup duruyorsun. Tüm bu malları alması beklenen yığın, tarihsel olarak konumu zayıflayan bir yığın. Sistem bir yandan üretimi artırıyor, bir yandan tüketiciyi vuruyor. Dolayısıyla, üretimi giderek artırarak kar yığınını artırmanın da sınırı vardır. Nedir o sınır?

Sınır ya da sonuç, *Manifesto*'da Marks ve Engels'in tanımladıkları "*ticari krizler*"dir. Adı ticaret krizi ama aşırı üretimden çıkıyor. Neye göre aşırı üretim? Alım gücüne göre aşırı üretim. Dünyada herkesin ayağında ayakkabı yok ama alamıyorlar. Mal satılamayınca kar cebe girmiyor, kapitalizm deliye dönüyor... İşte krize geldik. Bakın *Manifesto*'da Marks ne diyor:

> Yalnızca var olan ürünlerin değil, önceden yaratılmış üretken güçlerin de büyük bölümü belirli aralıklarla yok edilir. Bu krizlerde, tüm önceki çağlarda abes sayılacak bir salgın - aşırı üretim salgını - patlak verir. Toplum birdenbire kendini anlık bir barbarlığa sokulmuş bulur; sanki bir kıtlık, evrensel bir yıkım savaşı, geçim araçları arzının yollarını kesmiş gibi

görünür; endüstri ve ticaret yok edilmiş gibidir ve neden? Çünkü çok fazla medeniyet, çok fazla geçim aracı, çok fazla endüstri, çok fazla ticaret vardır. Toplumun emrindeki üretken güçler artık burjuva mülkiyetinin gelişme koşullarını sürdürme eğiliminde değildir, tam tersine üretken güçler bu koşullara göre aşırı güçlendikleri için o koşullar tarafından engellenmektedirler ve bu engellerin üstesinden gelince de, burjuva toplumunun tümüne düzensizlik getirir, burjuva mülkiyetin varlığını tehlikeye sokarlar. Burjuva toplumunun koşulları, kendi yarattığı zenginliği kucaklayamayacak kadar dardır. Ve burjuvazi bu krizleri nasıl atlatır? Bir yandan üretken güçler yığınının zorla yıkımıyla, öte yandan yeni pazarlar ele geçirerek, ve eskilerini daha derin sömürerek. Başka bir deyişle, daha yaygın ve daha yıkıcı krizlerin yolunu döşeyerek ve krizleri önleyecek araçları azaltarak.

Böylece, kapitalizmin kendini öncekinden daha yaygın çapta yeniden üretme zorunluluğundan (genişletilmiş yeniden üretim) kaynaklanan **aşırı-üretim krizleri** oluşur. Bu, yalnızca, toplumun bu metaları, kapitalistlere kar sağlayacak fiyatlardan satın alma gücü açısından aşırı üretimdir. Marks, toplumun belli başlı metalarında aşırı üretim olmasının krizi genellemeye yeteceğini de açıkça belirtmiştir.

Bu bizi, kapitalizmin, krizleri yalnızca olası değil kaçınılmaz kılan *temel* çelişkisine - **üretimin toplumsal karakteriyle üretimin sonuçlarına el koymanın özel biçimi** arasındaki çelişkiye getirir.

Üretimin sonunda burjuvazi tarafından el konan bu üründeki artık-değerin realize olabilmesi için ürünün satılması gereklidir. Bölüm II tarafından üretilmiş tüketim metalarının başlıca alıcıları, alım güçleri (ücretleri) karın hem oranını, hem yığınını azamiye çıkarmak için aşağıya itilen, daha da öte, sermayenin organik bileşimi yükselme eğilimi gösterdikçe toplam gelirden aldıkları pay azaltılan işçilerin ta kendileridir. Üretimin genişlemesi, tüketimin genişlemesinin

önünde gider. Sonunda, Bölüm II'nin kapitalistleri, metalarının hepsini, üretimi o günkü düzeyinde sürdürmeyi kurtaran (yani, o günkü üretime bağlanmış değişmez ve değişken sermayenin değerini yeniden üretecek) bir fiyattan satamazlar, Bölüm I'de üretilen üretim araçlarını da, en azından Bölüm I'in üretimini sürdürmesini ya da genişletmesini olanaklı kılacak bir fiyattan satın alamazlar. O zaman Bölüm I'deki daralma, o bölümün kapitalistleri ve işçilerinde, Bölüm II'nin ürünlerini alım gücünün azalmasını getirir.

Artık-değer üretimi ve onun dolaşım alanında realize edilmesi (yani üretim ve dolaşım), aynı sürecin (yani, değerin yeniden üretiminin), iki bağımsız ama karşılıklı bağımlı evresidir. Dolayısıyla kriz, bu iki çelişik unsurun birliğinin *zorla hatırlatılması ve dayatılmasıdır.*

Kapitalizmin çelişkilerden biri, kapitalistleri (rekabetin basıncı altında) üretim araçlarını, onların tüm değeri metaların üretimi sırasında yeni ürüne aktarılmadan hurdaya çıkarmaya zorlayan, yeni makinalar ve teknolojiler aracılığıyla emek verimliliğini artırma güdüsünden doğar. Pahalı yeni yatırım çoğu zaman yalnızca krediyle (ki buna talep arttıkça, bu da pahalılaşır) finanse edilebilir, bu nedenle bazı şirketler zor duruma düştükçe, Bölüm I'in çıktısıyla, her iki bölümün kapitalistlerinin onun ürünlerini tüketimi arasında önemli dengesizlikler doğar.

Toplumdaki üretim anarşisi, ekonominin tekil işletmeleri, dalları, sektörleri ve bölümleri tarafından üretilen metaların kıtlığı ya da aşırı bolluğuyla sonuçlanır.

Başka bir çelişki, üretim ve dolaşım alanlarını birleştirmek için kredinin kullanılmasından doğar. (Üretim ve dolaşım bir tek üretim sürecinin iki ayrı momentidir. Birbirinden bağımsız, ama birbirine bağımlı aşamalardır. Bu ikisi arasındaki ilişkinin kopması krizleri getirmektedir.) *Kapital III*'te Marks, dolaşım alanında bankacılık sisteminin para-sermaye

stokunu (bunun çoğu zaten "uyduruk" kağıt kuponlardan oluşmaktadır) nasıl katladığını ve faiz getiren ödünç-sermayeye dönüştürdüğünü ve bunun da dönüp üretim sürecine endüstri sermayesi olarak katıldığını tanımlamıştır. Ama dolaşım alanından arz edilen bu ek para-sermaye, üretim alanında *yeniden üretilebilen ve dolaşım alanında realize edildiğinde para-sermayenin sahiplerinin talep ettikleri miktarı karşılayamayan* ***"gerçek"*** sermayeyi aşar. Dolayısıyla kredi sistemi, aşırı-üretimin ve aşırı-spekülasyonun ana kaldıracı olarak, mülkiyeti ve sermayeyi merkezileştiren, sahiplikle yönetimi birbirinden ayıran, yeniden üretim sürecini aşırı uçlarına zorlayan, kapitalizmin çelişkilerinin şiddetli patlamalarını (krizleri) hızlandıran, bunların hepsini yaparken aynı zamanda kumarbazlığı ve sahtekarlığı giderek daha çok körükleyen ana unsurdur. Sermayenin, yaratılan değerden talep ettiğinin karşılanamayacağı (ve özellikle de faizleri ödemeye yetecek kadar artık değerin realize edilmediği) ortaya çıkınca, sonuç kredi şoku olur. Borçlular ödemelerini yapamazlar, bankalar ve öteki mali kurumlar fonlarını kaybederler ve belki iflas ederler, krediler sınırlanır, yatırım ve üretim kısılır, para bulmak için bonolar ve hisseler elden çıkarılır. Ardından, değerlerin parasal anlatımı (para-fiyatlarla ekonomide yaratılmış gerçek değerin ilişkisi) duruma göre yeniden ayarlanır, ki bu da çoğu zaman fiyatlarda genel bir düşüş (açılmış kredilerin büyüklüğüne bağlı olarak büyüyen) anlamına gelir.

Bu temel ve ikincil çelişkiler, krizlerin kapitalist üretim biçiminin süregen bir hastalığı olmasını garanti altına alır.

Marks, 1825, 1836 ve 1847'deki büyük ticari krizlere ilişkin olarak, onların giderek artan **uluslararası karakteri** doğrultusunda görüş belirtti. Aynı zamanda kapitalist yeniden üretimin devresel karakterini de belirledi. Endüstriyel devreler, bunların koşulları kapalı ya da korunan bir ulusal

pazar tarafından belirlendiği ölçüde ulusaldı. Ancak, özellikle 1857'den itibaren krizlerin artan ölçüde uluslararası karakter kazanması, Marks'ın işaret ettiği noktalardan birisiydi.

Marks, Kapital'in I.Cildi'nde, endüstri devrelerinin 10-11 yıl uzunlukta olduğunu gösterdi ve giderek kısalacağı yönünde tahmin yürüttü. Devrenin uzunluğunu belirleyen birincil etkenin, sabit sermayenin (tesis ve makinaların) teknik eskime oranı olduğunu söyledi. Gerçekten de, 1857'den sonra uzunluk yedi ile dokuz yıla düştü.

Endüstri devresinin ana evresi, tüm üretim, dolaşım ve dağıtım sisteminin bozulduğu krizdir; iflaslar, düşen fiyatlar, artan faiz hadleri ve büyüyen işsizlik arasında, azalan talep düzeyinin peşinden üretim de düşer. Hem gerçek (makine, aletler ve stoklar biçimindeki) sermaye ve hem de sermaye değerleri değer yitirir ya da fiilen yok olur.

Sonra, artık keskin kötüleşmenin olmadığı, ancak küçük ya da sıfır genişlemenin olduğu bir durgunluk (stagnation) dönemi gelir. Bu dönemde, varlığını sürdürebilen kapitalistler (çoğu zaman büyükler), yanıbaşında büyük bir "yedek ordu" duran işgücünden daha büyük artık değer çıkarabilirler. Yeni yönetim teknikleri ve çalışma örgütlenmeleri, işçilerden az tepki görerek ya da hiç tepki görmeden sunulur. Kapitalistler yeni üretim araçlarını, özellikle makinaları, göreceli düşük fiyatlarla edinerek, genelde, Bölüm I'deki üretimin yanısıra, kredi sistemini, faiz hadlerini ve mali sistemi de hareketlendirirler (bu da Bölüm II'nin üretimini hareketlendirir). Bu evre, rekabetin, kredinin ve krizin, sermaye yoğunlaşmasını daha büyük öbeklerde giderek nasıl hızlandırdığının ve birleşmelerle, ele geçirmelerle onun merkezileşmesini (sermayenin giderek daha az elde toplanması) nasıl sağlandığının örnekleriyle doludur..

Ekonomi iyileşme aşamasna geçtikçe, fiyatlar yükselmeye başlar. *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm*'de (1890), Engels gelişmenin dinamiğini şöyle tanımlar:

> Hız azar azar artar. Tırısa dönüşür. Endüstriyel tırıs, eşkin koşu denen hızlı tırısa, hızlı tırıs da endüstrinin, ticari kredinin ve spekülasyonun katıldığı, dört nala bir engelli koşuya dönüşür ki bu da sonul olarak, son derece tehlikeli sıçramaların ardından, başladığı yerde - bir kriz hendeğinde - son bulur. Ve bu sürekli tekrarlanır.

III Krizin Gerçek Nedeni

1 Makro-ekonomik Göstergeler

1997-98 Doğu Asya ekonomik, para ve mali krizinin nedeni nedir?

Yaygın görüşe göre, "mali panik" temel nedendir. Bu görüş, alınan çeşitli kararları hedef gösterir. IMF direktörü Michel Camdessus, Tayland ve Güney Kore banka ve mali sistemlerini, kötü yatırım kararları, gizlilikleri ve hilekarlıkları nedeniyle suçlamaktadır. Yine ona göre, hükümetler paralarını dolara bağlı tutmaya çalışmakla yanlış yapmışlardı. Bürokratlar, banka borçlanmalarını denetlememişlerdi. Ayrı-

ca, her düzeyde çürümeye karşı mücadele zorunluydu.

Yirmibeş Avrupa Birliği ve Asya devletinin ('Asem 2') Nisan 1998 Konferansı, bunların yanında, kısa dönemli sermaye akışlarının yarattığı sorunlara dikkat çekti. Spekülasyon kaynaklı döviz pazarları dalgalanmalarını krizlerde temel bir faktör olarak belirledi.

"Sıcak para"daki akıl almaz büyümenin yarattığı sorunlar doğrudur. (Uluslarüstü şirket bankalarının ve öteki mali kurumların ve süper zenginlerin ellerinde biriken ve spekülatif ve kısa dönemli kar amacıyla dünya mali pazarlarını sürekli dolaşan para.) Sıcak paranın çapını anlatan bir kıyaslama verelim: Dünyanın döviz pazarlarında hergün 1,500 milyar dolar değerinde işlem gerçekleşiyor. Bu rakkam, günlük dünya ticaretinin **yüz katıdır.** Son 20 yıl içinde sermaye akışı üzerindeki devlet denetimleri genel olarak kaldırıldığından ('liberalizasyon') ve yerine de henüz bir işleyiş çerçevesi getirilmediğinden, bu para anında ülkeden ülkeye, paradan paraya ve menkul değerlere atlayabiliyor.

Ancak, krizlerin temel nedeni başka yerdedir. Tabii ki kriz başladıktan sonra, "mali panik" durumu ağırlaştırmıştır.

Şimdi, kapitalist krizlerin nedenini anlamamıza yardımcı olması için, önce, Doğu Asya somutunda çeşitli makroekonomik göstergeleri ele alalım.

Cari Hesaplarda Dengesizlik

Ticaret açığı ve dış borcun GSYH'ye (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla) oranı, mali pazarlarda, ülkenin borç ödeme yeteneği hakkında ne zaman endişe yaratır ve ne zaman yeni borçlanma olanağı ortadan kalkar?

Lawrence Summers, ABD Hazine Sekreter Yardımcısı, Meksika mali krizinin yıldönümünde yaptığı bir konuşmada

şöyle diyordu: "GSYH'nin 5%'ini geçen her cari hesap açığına, özellikle de bu açık hızlı kaçışlara açık biçimde finanse edilmişse, özel bir dikkat gösterilmelidir." (*Economist*, Aralık 23 1995-Ocak 5 1996.)

Genel olarak kabul gören bu ölçütle, birçok Asya ekonomisinin durumu oldukça kritikti. **Tablo 1**'de görüldüğü gibi, 1997'de paraları çöken Asya ülkeleri, 1990larda büyük ve artan cari hesap dengesizliklerine sahipti.

Tablo 1. Cari hesap (GSYH %'si). Ulusal Gelir Hesabı Tanımıyla

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Kore	-1.24	-3.16	-1.70	-0.16	-1.45	-1.91	-4.89
Endonezya	-4.40	-4.40	-2.46	-0.82	-1.54	-4.25	-3.41
Malezya	-2.27	-9.08	-4.06	-10.11	-11.51	-13.45	-5.99
Filipinler	-6.30	-2.46	-3.17	-6.69	-3.74	-5.06	-5.86
Singapur	9.45	12.36	12.38	8.48	18.12	17.93	16.26
Tayland	-8.74	-8.61	-6.28	-6.50	-7.16	-9.00	-9.18
Hong Kong	8.40	6.58	5.26	8.14	1.98	-2.21	0.58
Çin	3.02	3.07	1.09	-2.17	1.17	1.02	-0.34

En büyük ve en inatçı cari hesap dengesizliklerine sahip iki ülke, Tayland ve Malezya idi. Tayland'da cari hesap 1990'ların her yılında GSYH'nin % 6'sının üzerindeydi. 1995 ve 1996da ise % 9'una ulaştı. Malezya'nın durumu da aynı. Filipinler de öyle.

Kore'de cari hesap açığı 1990'ların başlarında düşük ve 1993'de dikkate değmez bir durumda. Ama, 1993 sonrasında dengesizlik hızla büyüyor, 1995'de GSYH'nin % 5'ine yaklaşıyor.

Tablo 2'den görüldüğü gibi, bu cari hesap dengesizlikleri asıl olarak büyük **ticaret açıklarından** kaynaklanıyor.

Tablo 2: Ticaret Dengesi (GSYH %'si) Ödemeler Dengesi Tanımıyla							
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Kore	-0.81	-2.78	-1.37	0.19	-1.01	-1.40	-4.26
Endonezya	1.68	0.91	1.81	1.48	0.72	-1.03	
Malezya	2.10	-3.82	1.40	-0.11	-1.59	-3.75	0.58
Filipinler	-5.73	-3.00	-4.27	-8.53	-8.95	-8.80	
Singapur	6.76	10.62	9.29	8.12	16.02	16.68	14.45
Tayland	-7.75	-6.84	-4.71	-4.57	-5.23	-7.12	-6.55
Hong Kong						-3.60	-1.00
Çin	2.75	2.86	1.03	-1.91	1.41	1.71	2.15
Tayvan							5.00

Not: Tersi belirtilmedikçe, bu tablolardaki tüm verilerin kaynağı IMF'nin yayınladığı *International Financial Statistics*'dir.
Tayvan verileri çeşitli kaynaklardan derlenmiştir (Economist Intelligence Unit Reports, IMF's Dec 1997 WEO and Asian Development Bank).

Hong Kong, 1990-93 arası, ortalama olarak GSYH'nin % 7'sinin üstünde, büyük cari hesap fazlasıyla başladı. 1993 sonrasında durum kötüledi. 1994'de fazla, GSYH'nin % 2'sine düştü, 1995'de % 2'lik bir açığa dönüştü ve 1996'da marjinal bir fazlada (% 0.6) kaldı. Hong Kong'un ticaret dengesi ise daha ciddi bir kötüleme gösterir: 1990 başlarının fazlaları, 1995 ve 1996'da % 3.6'lık ve % 1.0'lik açıklara dönüşmüştür.

Singapur'da 1990'lar boyunca çok büyük cari hesap fazlası gözlenmiştir (1990-1993 arasında GSYH'nin ortalama % 10'u, 1994-96 arasında GSYH'nin % 16'sına yükseliyor).

Çin'de, 1990-92'de cari hesap fazlası var (GSYH'nin % 1.5'i), 1993'de % 2'lik bir açığa dönüşüyor.

Tayvan'da 1990'larda cari hesap tutarlı bir biçimde fazla gösteriyor, 1996 rakkamıyla GSYH'nin % 5'i gibi bir büyüklükte.

Cari hesaplarla ilgili bu ilk sayılar bile gösteriyor ki, para krizi, **dış rekabet** sorunuyla bağlıdır. Gerçekten de, 1997'de ilk saldırıya uğrayan ülkeler, 1990'lar boyunca büyük cari hesap açıklarına sahip olanlardır (Tayland, Malezya, Filipinler, Kore, Endonezya). Küçük açıklara ya da fazlaya sahip olan ülkeler ise (Hong Kong, Çin, Tayvan ve Singapur), ötekilerle kıyaslanmayacak kadar az değer kaybetmişlerdir.

Demek ki, **ticaret dengesi nedeniyle** ortaya çıkan cari hesap sorunları, Asya krizinin ortaya çıkışında anahtardır. Bunun ne anlama geldiğine daha ileride döneceğiz.

Döviz Kurlarında Yükselme

Döviz kurları değişmesinin, genel kredi talebi patlaması ve dış denge kötülemesindeki rolü nedir?

Genel olarak, döviz kuru yükselmesi (büyük miktarda sermaye iç akışı nedeniyle) rekabet kaybı ve ticaret dengesi kötülemesi getirir, ki bu da cari hesap açıklarını ödeme güçlükleri yaratır. Bu nedenle, gerçek döviz kuru yükselmesinin eşlik ettiği bir cari hesap açığı çok daha zor sürdürülebilir.

Yükselme, asıl olarak seçilen döviz kuru rejiminin, dolara endekslenmenin sonucudur. İstikrarlı para politikası, büyük sermaye iç akışına yol açmıştır. Bu iç akış, iç enflasyon dünya enflasyonundan yüksek olduğu halde, yalnızca paranın düşmesini engellemekle kalmamış, aynı zamanda değer kazanmasına yol açmıştır. Bunun da, cari hesap dengesizliklerine önemli katkısı olmuştur.

Paraların değer kazanmasının nedeni, doların 1995 ortalarından bu yana hızla güçlenmesiydi. 1991-1995 arasında do-

lar, yen ve mark karşısında inişteydi. Bu dönemde, dolara bağlanmış Asya paraları da değer kaybetti. Ama 1995 sonrası dolar hızla yükseldi (yen/dolar oranı 1995'de 80'den 1997 yazında 125'in üstüne çıktı: % 56 değerlendi). Böylece, dolara bağlı Asya paraları da hızla yükseldi (ihracat mallarının uluslararası pazarlarda fiyatları göreceli olarak arttı) ve bu, büyük bir rekabet kaybı getirdi.

Asya ülkelerinin paralarını dolara bağlamalarının ana nedeni, iç yatırım projelerine finansman bulmaktı. Dolara bağlanınca borçlanmanın maliyeti düşüyordu çünkü finansörler risk bedelini düşürüyorlardı. Böyle bir politika, yüksek büyüme oranları tutturmak için gereken yüksek yatırım oranlarını sürdürme stratejisiyle tutarlıdır.

1990'ı başlangıç kabul edersek, 1997 baharında döviz kuru Malezya'da % 19, Filipinler'de % 23, Tayland'da % 12, Endonezya'da % 8, Singapur'da % 18, Hong Kong'da % 30 değerlendi. Bu demektir ki, Kore dışında 1997'de çöken tüm paralar, önceki yıllarda önemli ölçüde yükselme yaşadılar.

Kore, Tayvan ve Çin gibi esnek döviz kuru rejimi uygulayan ülkeler ise tersine gerçek değer kaybetme yaşadılar.

Özetle, bölge paralarının aşırı değer kazanması, **dış rekabet sorununu** azdıran bir faktör oldu. 1997 geldiğinde, bölge paraları olması gerekenden çok fazla değer kazanmışlardı ve cari hesapları düzeltebilmek için gerçek değer kaybetme zorunlu olmuştu.

Gayrısafi Yurtiçi Hasılada (GSYH) Büyüme

Yukarıdaki veriler, kriz ülkelerinde cari hesap açıklarının büyük ve büyümekte olduğunu göstermekle birlikte, bu durumun böyle sürüp süremeyeceğinin değerlendirmesini yapmak için başka bazı göstergelerin de incelenmesi gerekir.

Öncelikle ekonomik büyüme ele alınmalıdır. Ekonomik büyüme hızı yüksekse, cari hesaplarda büyük açıklar sürüp gidebilir. Büyüme oranı daha yüksekse, cari hesap açığının GSYH'ye oranı, dış borçların GSYH'ye oranında daha küçük bir artış getirir ve ülkenin dış borçlarını servis yeteneğini artırır.

Tablo 3, Asya ülkelerinin 1990'lardaki büyüme verilerini vermektedir.

Tablo 3. GSYH Büyümesi %

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Kore	9.13	5.06	5.75	8.58	8.94	7.13
Endonezya	6.95	6.46	6.50	7.54	8.22	7.98
Malezya	8.42	7.80	8.41	9.24	9.46	8.20
Filipinler	-0.51	0.34	2.12	4.39	4.76	5.67
Singapur	7.27	6.29	10.44	10.05	8.75	7.32
Tayland	8.41	7.77	8.27	8.85	8.68	6.66
Hong Kong	4.97	6.21	6.15	5.51	4.40	5.00
Çin	9.19	14.24	13.49	12.66	10.55	
Tayvan	7.60	6.80	6.30	6.50	6.00	5.70

Tüm ülkelerde 1990'larda GSYH büyüme oranları çok yüksek olmuş, ortalama GSYH'nın % 7'sini aşmış, bazen % 10'unu bulmuş. Bölgedeki ülkelerin çoğu, 1996'da yavaşlama yaşamışlar ama hızlar çok yüksek olduğu için böyle bir yavaşlama dikkate alınmaya değmez.

Eğer cari hesap açıkları, büyüme hızı yüksekken daha sürdürülebilir oluyorsa, Asyalı ülkeler bu ölçüt açısından bir sürdürebilme sorunu yaşamadılar demektir. Ancak, bazı tarihsel örneklerin yukarıda tanımlanan eğilime uymadığının da gözlemlenmesi gerekir. Özellikle, 1979-1981 Şili ve

1977-1981 Meksika örnekleri akla geliyor. Her iki durumda da, GSYH'nin krizden önceki yıllardaki gerçek büyüme oranı % 7'nin üzerindeydi. 1990'ların deneyimi (1994'te Meksika ve 1997'de Çek Cumhuriyeti), daha karmaşık bir manzaranın varlığına, yüksek ekonomik büyüme hızının, bir dış şok büyüme hızını azalttığında ekonomiyi krize daha açık duruma sokabildiğine işaret ediyor.

Yüksek ekonomik büyüme hızı, büyümenin gelecekte de süreceği yönünde aşırı iyimser beklentilere yol açtığı ölçüde, yatırım patlaması ve aşırı sermaye iç akışını beraberinde getiriyor. O zaman, büyümenin yavaşlamasına işaret eden dış şoklar beklentilerde ani değişikliğe ve sermaye akışında ters yöne hızlı bir değişime yol açarak nakit çöküşünün tetiğini çekebiliyor. Likidite krizi, yüksek ekonomik büyüme hızıyla tutarsız olmadığı gibi, tam tersine büyüme hızı aşırı yüksekse daha olasıdır.

Bu açıdan Asya'daki "ekonomik mucize"nin nedenlerini anlamak önemlidir. Sorun, üretim artışının ne kadarının *toplam faktör verimliliği* (TFV) ve ne kadarının da girdilerdeki, sermaye ve emekteki artış sonucunda olduğudur. Asya ekonomik "mucizesi" TFV'nin artışı sonucunda değil, asıl olarakyüksek yatırım ve emek girdilerinin kullanımındaki yüksek büyüme sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bu demekti ki, istihdamın büyüme oranında ve yatırım oranlarında kaçınılmaz bir düşüş beklenmeliydi. Yüksek büyüme oranları uzun vadede sürdürülemiyecekti.

Buraya dek ele aldığımız dengesizliklerin ortaya çıkmasında rol oynayan birkaç faktörün yeniden altını çizelim:

1. Japon ekonomisinin 1990lar boyu süren uzun durgunluk (stagnasyon) dönemi, Asya ülkelerinin Japonya'ya yaptıkları ihracatta önemli yavaşlama getirdi.
2. ABD dolarının yen ve Avrupa paraları karşısındaki hızlı yükselişi, dolara bağlanmış Asya paralarının re-

kabet konumlarını bozdu. Çin parasının 1994'de % 50 devalüe edilmesi de bölgede rekabet basıncını yükseltmişti.

3. Belirli endüstri sektörlerindeki talep daralması (örneğin 1996'da semikondüktörlere olan talebin düşmesi), 1996 ve1997'de bölgenin çeşitli ülkelerinde ihracatta yavaşlamaya neden oldu.

Rekabet Devalüasyonları

1997 yazındaki ilk değer kaybetme dalgasıyla, 'efektif' gerçek döviz kuru değişti ve nominal döviz kuru dolara bağlanmış ülkelerin rekabet konumları kötüledi. Bu durumda, ülke paraları birbiri ardına değer kaybetmeye başladı. Hatta Tayvan ve Singapur gibi cari hesap fazlasına sahip ülkeler bile, rekabet konumlarını koruyabilmek için sonunda devalüasyona gitmek zorunda kaldılar.

"Sat komşunu" oyunu, yani rekabet devalüasyonları neyi anlatır? **Karşılıklı bağımlılık içeren bir sistemin iç mantığını anlatır.**

Aşırı Yatırım

Cari hesap açığının sürdürülebilip sürdürülemeyeceğinin bir başka ölçütü, cari hesap açıklarının nedenine bakmaktır. Cari hesap, ulusal tasarrufla ulusal yatırım arasındaki fark demek olduğuna göre, cari hesap açığı ya tasarruftaki düşüşten, ya yatırımdaki artıştan doğabilir. Cari hesap açığının dış borçla kapatıldığı durumda, dış borç, tüketimi (daha düşük tasarruf) değil de, verimlilik artışına ve daha yüksek ihracata yol açan

yeni yatırımları finanse ederse tehlike düşüktür. Tasarruf oranında bir düşmenin eşlik ettiği cari hesap açığı ise, yatırım oranında yükselmenin eşlik ettiğinden daha sorunludur. Üretken sermayeye yatırım, cari hesap açığını daha sürdürülebilir yapar. Gayrimenkule yatırımı finanse eden borçlanmada durum tersidir.

Dahası, azalan devlet tasarrufları (yükselen bütçe açığı) nedeniyle ortaya çıkan ulusal tasarrufdaki bir düşüş, özel tasarruflardaki düşüş nedeniyle ortaya çıkandan daha tehlikelidir. Çünkü devlet sektörü açıkları daha süregendir.

Önce, **Tablo 4**'de yatırım oranlarına bakalım (GSYH'nin %'si olarak).

Tablo 4. Yatırım Oranları (GSYH %si olarak)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Kore	36.93	38.90	36.58	35.08	36.05	37.05	38.22
Endonezya	36.15	35.50	35.87	29.48	31.06	31.93	32.07
Malezya	31.34	35.79	33.60	37.81	40.37	43.24	43.02
Filipinler	24.16	20.22	21.34	23.98	24.06	22.22	24.19
Singapur	35.87	34.21	35.97	37.69	32.69	33.12	35.07
Tayland	41.08	42.21	39.99	41.86	43.36	46.56	42.75
Hong Kong	27.44	27.20	28.50	27.54	31.85	33.86	31.44
Çin	34.74	34.77	36.17	43.30	39.88	39.11	42.39
Tayvan	22.40	22.20	23.20	23.70	22.90	22.90	21.00

Yapısal olarak düşük yatırım oranlarına sahip Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak, Asya ülkeleri çok yüksek yatırım oranlarına sahiptir. Pek çok ülkede bu oran 1990'lar boyunca GSYH'nin % 30'unun üzerindedir (ve bazılarında % 40'ın üzerindedir).

Cari hesaplardaki açık, yatırım artışından mı, ulusal tasarrufun düşmesinden mi kaynaklanmıştır? Tayland, Malezya,

Endonezya ve Filipinler'de 1990'lardaki cari hesap değişmeleri ulusal yatırım oranlarındaki değişmenin sonucudur, tasarruf oranları sabit kalmıştır.

Dolayısıyla, Asya'daki cari hesap dengesizlikleri geneliyle ulusal yatırım oranlarındaki değişmeler nedeniyledir ama bu yatırım öncülüğündeki patlamayı endişeyle karşılamak için yine de 2 neden vardır.

1) Yatırım patlamasının önemli bir bölümü üretim-dışı sektörlerdeydi (ticari ve konut inşaatı ve çeşitli başka üretim dışı servisler). Cari hesap açığının ve bununla bağlı olarak sermaye iç akışının, üretim-dışı sektörlerdeki yatırımları finanse eden bölümünün, gelecekte ticaret fazlası yaratmaya ve bunun sonucunda dış borçları ödemeye katkısı son derece sınırlıdır. Dolayısıyla, böyle açıklar uzun dönemde sürdürülemez olurlar.

2) Yatırımları finanse etmek için borçlanmak, ancak, bu yatırımların getirdikleri en azından borçlanmanın maliyetine eşit oduğunda verimli ve anlamlıdır. Yoksa, sürecin sonunda kriz ve iflaslar kaçınılmazdır. Asya krizi, bir yönüyle, karsız projeleri finanse eden cari hesap açıkları nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Yatırım projelerinin düşük karlılığına kanıtlar nelerdir? Üç kanıt gösterilebilir: yatırımların karlılığı üzerine veri, Güney Kore için şirket bazında veri ve gayrimenkul sektörü için veri.

Önce, yatırım verimliliği ölçüsüne, yani *sermaye artış oranına* (SAO) bakalım. Sermaye artış oranı, yatırımların GSYH'ye oranı ile ekonominin büyüme oranı arasındaki orandır. SAO ne kadar düşükse, yatırım verimliliği de o kadar yüksek olur. Kötü yatırımlar bazı sektörlerde yoğunlaşmış olabilir (örneğin gayrimenkul ve bazı yapım sektörleri); böyle durumlarda, genel bir ölçü olan SAO, bu belirli sektörlerin yatırım karlılığı hakkında fikir vermez. Ancak,

genel bir ölçü olduğundan, SAO'nun düzeyi ve zaman içindeki değişimi, sermayenin genel verimliliği hakkında gerçek bir fikir verir.

Tablo 5 iki dönem için sermaye artış oranlarını göstermektedir.

Tablo 5. Sermaye Artış Oranı (SAO)		
	1987-1992	1993-1996
Kore	3.8	4.9
Endonezya	4	3.8
Malezya	3.7	4.8
Filipinler	6	5.5
Singapur	3.6	4
Tayland	3.4	5.1
Hong Kong	3.7	6.1
Çin	3.1	2.9
Tayvan	2.4	3.9

Kaynak: JP Morgan.

Yukarıdaki veriler yatırım verimliliğinin Asya'da genel olarak yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak, zaman içindeki değişim daha önemlidir. Endonezya ve Filipinler dışında, SAO 1993-96 döneminde yükselmiştir. Bu demektir ki, 1997 krizi öncesindeki 4 yılda yatırımların verimliliği düşmüştür.

Mikro-ekonomik düzeyde yatırım projelerinin düşük karlılığına kanıt olarak da şunu gösterebiliriz: Örneğin, Kore'de 1996'da, en büyük 30 holdingin 20'sinde SAO, sermayenin maliyetinin altındaydı.

Sonra, kriz öncesi dönem, gayrimenkul ve arsada ve menkul değerlerde olağanüstü spekülatif patlamayla belirle-

nir. Kore'de kötü borçlanmalar sorunu, çoğunlukla, *aşırı kapasiteli* yapım sektörü holdinglerinde yoğunlaşmışken, öteki ülkelerde aşırı yatırım ve *aşırı kapasite* sorunu gayrimenkul sektöründe yoğunlaşmıştı (Bu demektir ki, Kore'de üretime yatırım hatta daha önceden eski karlılığını yitirmişti). Varlık fiyatlarının yükseliş boyutunu sağlıklı bir ekonomiyle bağdaştırma olanağı yoktur. Dolayısıyla, dış borç birikiminin bir bölümü riskli varlık balonunu finanse etmeye gitmiştir.

1990'ların başlarında ev ve özellikle ticari inşaat sektöründeki patlama, boş binaların birikmesine ve bu da 1997'de varlıkların deflasyonuna yol açtı. (Hatta daha krizden önce, ofis binalarının kira gelirleri, çok yüksek gayrimenkul fiyatları karşısında oldukça düşük kalmaktaydı; 1997 ortalarında Hong Kong'da % 3.5 ve Singapur'da % 3.9'u kadar düşüktü.)

1997'de varlık balonu patlamaya başlayınca, çok sayıda şirket, banka ve yatırımcı kolay kolay ödenemez bir kısa dönemli dış borç yükü altında kaldı. Ardından gelen döviz kuru krizi de sorunu daha ağırlaştırdı, paraların değer kaybetmesi, döviz üzerinden alınmış gerçek borç yükünü olağanüstü arttırdı.

Toprak ve bina fiyatlarında patlamayı izleyen bu çöküş, bankacılık sisteminin mali krizinde önemli bir unsur olmuştu.

Özel tasarruf ve kamu tasarrufu

Tüm 1990'lar boyunca Asya ülkeleri çok yüksek tasarruf oranlarıyla, hatta çoğu durumda GSYH'nin % 30'unun (ve bazı durumlarda % 40'ının) üzerinde oranlarla belirlenir. Yalnızca Filipinler, Endonezya ve Malezya'da durum, o da bir ölçüde, farklıdır. Filipinler'de tasarruf oranı 1990'larda % 17-20 arasında oynamıştır. Endonezya'da tasarruf oranları

1992 sonrasında % 30'un altına (ortalama % 28) düşmüştür. Malezya'da % 30'un marjinal olarak altındadır.

Dünya ölçeklerine kıyasla, Endonezya ve Malezya'nın "düşük" tasarruf oranları bile çok yüksektir.

Bu yüksek tasarruf oranlarına rağmen, bölgenin çoğu ülkesinde cari hesap açıkları vardı çünkü yatırım oranları tasarruf oranlarından da yüksekti. Tayland, Malezya, Filipinler, Endonezya ve Kore'nin durumu böyledir.

Ulusal tasarrufun yapısına bakarsak, Asya ülkelerinde kamu tasarrufu düşük değildi (yani büyük parasal açıklar söz konusu değildi). Bir başka deyişle, cari hesap dengesizlikleri, kamu sektörünün parasal dengesizliklerindeki bir artışın sonucu değildi.

Tablo 6. Devlet Parasal Dengeleri (GSYH %'si olarak)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Kore	-0.68	-1.63	-0.50	0.64	0.32	0.30	-0.07
Endonezya	0.43	0.45	-0.44	0.64	0.96	2.29	1.19
Malezya	-3.10	-2.15	-0.89	0.23	2.44	0.89	0.77
Filipinler	-3.47	-2.10	-1.16	-1.46	1.04	0.52	0.29
Çin	-0.79	-1.09	-0.97	-0.85	-1.23	-1.02	-0.82
Tayvan	0.80	0.50	0.30	0.60	0.20	0.40	0.20

Tablo 6'nın gösterdiği gibi, ülkelerin çoğunda devletin parasal dengesi ya artıda ya da küçük bir eksidedir. Öyleyse, Asya cari hesap dengesizliklerinin hükümetlerin müsrifçe yaptıkları harcamalar nedeniyle olduğunu söylemenin olanağı yoktur.

Enflasyon

Enflasyon oranlarına bakmak da yararlıdır çünkü, para değerlerinin başka bir paraya endekslendiği ya da yarı endeks-

lendiği durumlarda, dış endeksin yaşadığından daha yüksek enflasyon oranları, paranın gerçek değer artışına, maliyetlerin yükselmesine ve rekabet zorluklarına yol açar. Sonunda da, söz konusu endekslenmeyi sürdürülemez kılar.

Tablo 7 Asya'daki enflasyon oranlarını vermektedir.

Tablo 7. Enflasyon Oranları						
	1990-1991	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**
Kore	9.30	6.22	4.82	6.24	4.49	4.96
Endonezya	9.40	7.59	9.60	8.53	9.43	8.03
Malezya	4.40	4.69	3.57	3.71	5.28	3.56
Filipinler	18.70	8.93	7.58	9.06	8.11	8.41
Singapur	3.40	2.32	2.27	3.05	1.79	1.32
Tayland	5.70	4.07	3.36	5.19	5.69	5.85
Hong Kong	11.60	9.32	8.52	8.16	8.59	5.98
Çin						
Tayvan	3.60	4.50	2.90	4.10	3.70	3.10

Durum açıktır: Tüm ülkelerde enflasyon oranları 1990' larda oldukça düşüktür. Yalnızca Filipinler ve Hong Kong bir ölçüde farklılık göstermektedir.

Zayıf Bankacılık Sektörü

1990'larda mali pazarların serbestleşmesi (liberalizasyon) süreci ilerledikçe ortaya çıkan iç mali pazarlardaki derin yetersizlikler de mali kriz riskini arttırdı. Uluslararası ölçütler açısından bakıldığında, kamu ve özel mali kurumların saydamlığı, banka sermayesinde aranan koşullar, bankacılığın denetlenmesi ve iflas koşulları son derece yetersiz kalmaktaydı.

Mali ve endüstriyel politika ve işletme yönetimi geniş bir kişisel ve siyasal iltimas ağıyla örülüydü.

Bankacılık ve mali sistem çok zayıf ve kırılgandı. Ülkelerin çoğunluğu kriz öncesi yıllarda çok sayıda ufak sermayeli bankalar ve bunların yaptıkları aşırı borçlanmayla belirleniyordu.

Geçtiğimiz 10-15 yıl içinde tüm Latin Amerika, Orta Avrupa ve Güneydoğu Asyada bankalar deregülize edildiler ve özelleştirildiler. Dolayısıyla dışarıdan borçlanmaları da büyük ölçüde serbestleşti. Bankalar ve banka görevi gören mali kurumlar, dış sermayeyi yerel ekonomiye kanalize eden aracılar durumunu aldılar. Az sermayeli bankalar genel olarak dışarıdan borçlanma ve içeride pek de ince eleyip sık dokumadan yatırma eğilimi gösterdiler. İşler iyi gittiğinde, bankerler para kazandılar. İyi gitmediğinde ise kaybedenler depozitörler ve kreditörler oldular. Banka sahipleri pek birşey kaybetmediler çünkü bankaya çok küçük bir sermaye yatırmışlardı. (Verdikleri krediler batsa, kendilerinin kaybedecekleri, diyelim 5000 dolardır. Ne kadar sermaye koymuşlarsa, onu kaybederler. Dolayısıyla, suistimale çok açık bir durum vardı. Zayıf bankacılıktan kasıt budur.)

Bankacılık sisteminin krizdeki rolünü değerlendirebilmek için, bankaların krizdeki tutumlarına da bakmak gerekir. Bu da oldukça zordur, çünkü Asya ülkelerindeki mali deregülasyon çok sayıda banka-olmayan mali aracılar yaratmıştır. Dışarıdan borçlanan bu mali aracılar üzerine detaylı veriler yoktur. Bu nedenle ancak mevduat bankalarını ele alabileceğiz.

Veriler özel sektöre açılan kredilerde çok yüksek büyüme oranları göstermektedir. Hatta öyle ki, bunlar tüm 1990' lardaki nominal GSYH büyümesinin de çok üzerinde görünmektedir.

Tablo 8'de, "*kredi patlaması ölçüsü*" verilmektedir. Kredi patlaması ölçüsü, kredilerin büyüme oranını, GSYH oranına bölerek elde edilir.

Tablo 8. Kredi Patlaması Ölçüsü 1990-1996	
Kore	17 %
Endonezya	12 %
Malezya	27 %
Filipinler	152 %
Singapur	16 %
Tayland	51 %
Hong Kong	14 %
Çin	9 %

Kredi patlaması en büyük Filipinler'de (% 152), sonra Tayland (% 51) ve Malezya (% 27) geliyor. Yine büyük ama daha mütevazi ölçülerde Kore (% 17), Singapur (% 16), Hong Kong (% 14) ve Endonezya'da (% 12). Filipinler, Tayland ve Malezya'da aşırı bir kredi patlaması var. Hatırlanacağı gibi, bu ülkeler, 1997'de para spekülasyonuyla ilk karşılaşan ülkelerdi. Öyleyse, kredi patlamasıyla paranın kaçışı ve para spekülasyonu arasında doğrudan bir korelasyon bulunmaktadır.

Yukarıdaki veriler kredilerin niteliğinden çok niceliğini ilgilendirmektedir. Oysa, Asya ülkelerinin karşılaştıkları önemli bir sorun, açılan kredilerin pek çoğunun düşük nitelikli olması, karlılığı kuşkulu yatırımları finanse etmesiydi. (Hatta üretim dışı sektörlere yatırımı finanse etmesiydi.)

Söz konusu bu aşırı borçlanma ve aşırı krediyi nasıl kanıtlayabiliriz? Kredilerin niteliği üzerine bir fikir sahibi olmak isiyorsak, açılan kredilerin ne kadarının kar getirmedi-

ğini öğrenmek zorundayız. Krizin başında kar getirmeyen kredilere bakmak bir fikir vereçektir. **Tablo 9**.

Tablo 9. Kar Getirmeyen Krediler (toplam açılmış kredilerin %'si olarak)	
Kore	16 %
Endonezya	17 %
Malezya	16 %
Filipinler	14 %
Singapur	4 %
Tayland	19 %
Hong Kong	4 %
Tayvan	4 %

Kar getirmeyen kredilerin toplam açılmış kredilere oranı, Tayland'da % 19, Endonezya'da % 17, Kore'de % 16, Malezya'da % 16, Filipinler'de % 14. Oysa, Hong Kong, Tayvan ve Singapur'da % 4. Kötü borçlanmayla kriz arasındaki korelasyon açıkça görülüyor.

Kısa-dönemli Döviz Borçlarında Artış

1990'larda, Asya'da sermaye iç akışı (ülkeye dışarıdan gelen sermaye), cari hesap dengesizliklerinin çok üzerindeydi ve cari hesabı finanse etmek için gerekenden daha fazla bir dış borç birikimine yol açtı. Bu iç akışlar, aynı zamanda, büyük dış rezervler birikimine de yol açtı. 1990 ve 1996 arasında dış rezervler, minimum % 127 (Kore) ve maksimum % 985 (Filipinler) arasında arttı.

Cari hesap açığı, o yılın ulusal tasarrufuyla, o yılın gelirinden yapılan yatırım arasındaki dengesizliktir ve bu dengesizlik ya sermaye iç akışıyla ya da borçlanarak giderilir. Cari hesap açığı dış yatırımla finanse edilirse, bu durum borç yaratmaz. İkinci durumda dış borç büyür.

Bir ülkenin dış borçlarını ödeyip ödeyemeyeceğini ölçmek üzere çeşitli ölçütler kullanılır. Dış borcun GSYH'ye oranı, bu ölçütlerden biridir, çünkü dış borç sonunda dövizle ödenmek durumundadır. Bir başka ölçüt, dış borcun ihracata oranıdır. Bu ve benzeri ölçütler, dış borcun uzun dönemli sürdürülebilirliğini ve ülkenin genel istikrarını ölçmede yararlı ölçütlerdir ama geneliyle ciddi dış borç sorunu yaşamayan bir ülke de, kısa dönemli ciddi likidite sorunu yaşıyor olabilir.

Asya'da olduğu gibi, hızlı ya da büyük devalüasyonların yarattığı panik, dış kreditörleri, var olan kısa dönemli borçları "ileriye yuvarlamayı" (yeni kısa dönemli borç açarak eskisini kapatmayı) durdurmaya yöneltebilir. Böyle bir durumda, ciddi likidite sorunları ortaya çıkar. Bu nedenle, eğer dış borçların büyük bir bölümü kısa dönemliyse, geneliyle kötü bir durumda olmayan bir ülke, salt likidite sorunu nedeniyle, bir borç krizi yaşayabilir.

Dış borçların ve borç servisinin bir ülkeye getirdiği yükü net bir şekilde çıkartabilmek kolay değildir. Bu alanda başlıca 3 bilgi kaynağı vardır.

Birincisi, her yıl *Dünya Bankası* gelişmekte olan ülkelerin dış borç durumlarını yayınlar. Bunlardan uzun dönemli borç verileri oldukça doğrudur ama kısa dönemli borç verileri son derece güvenilmezdir.

İkincisi, *Uluslararası Ödemeler Bankası*'nın (UÖB), bankacılık sisteminin kısa dönemli borçları için yayınladığı veriler çok daha sağlıklıdır.

Üçüncüsü, *OECD* de gelişmekte olan ülkelerin dış borçları üzerine yıllık veri yayınlamaktadır.

Dünya Bankası, Singapur, Hong Kong ve Tayvan gibi, "gelişmekte olan ülke" tanımının dışına çıkmış ülkeler için istatistik vermez. Ayrıca, 1996'dan bu yana, Dünya Bankası, Kore üzerine bilgi vermeyi de durdurmuştur, çünkü bu ülke o tarihte, gelişmiş OECD ülkesi kapsamına alınmıştır.

Dış borçların sürdürülebilirliğini anlamak için Dünya Bankası'nın geliştirdiği ölçütleri kullanacak olursak, Asya'da ciddi bir dış borç sorunu bulmak çok zordur. Dahası, Dünya Bankası verileri, kısa dönemli borcun toplam borca oranını da olduğundan az göstermektedir. Örneğin, 1994'de Kore'de % 25; 1995'de Endonezya'da % 18; 1995'de Malezya'da % 27; 1995'de Filipinler'de % 13; 1995'de Tayland'da % 32 ve 1995'de Çin'de % 15. Oysa, UÖB verilerinin gösterdiği gibi (Tablo 12), bu oranlar gerçeğinden çok küçüktür.

Devam edelim. Bir likidite krizi doğarsa, bunun gerçek bir krize dönüşmemesi için, dış rezervlerin borç servisini sürdürebilecek bir büyüklükte olması gerekir. **Tablo 10** bu açıdan ülkeleri ele almaktadır.

Tablo 10. Kısa dönemli Borç (Dış Rezervler %si)

	1990	1991	1992	1993	1994
Kore	72.13	81.75	69.62	60.31	54.06
Endonezya	124.59	130.69	134.29	146.06	147.47
Malezya	19.05	21.12	25.51	24.34	30.60
Filipinler	152.28	119.37	107.68	95.00	82.85
Tayland	71.31	72.34	54.69	47.86	50.89
Çin	22.87	23.58	52.60	60.51	29.10

Kaynak: Uluslararası Ödemeler Bankası (UÖB)

Tabloya göre, bu açıdan en kötü durumda olanlar, Endonezya, Filipinler ve sonra Kore ve Tayland'dır.

Kısa dönemli borçların (üç ayla bir yıl arasında ödenmesi gereken borçlar), toplam dış borçlar içinde tuttukları yer açısından durum daha da ilgiçtir. **Tablo 11**'de dış borçların çok önemli bir bölümünün kısa dönemli borç olduğu görülmektedir..

Tablo 11. Kısa dönemli Borçların Toplam Borçlara Oranı (1996 sonu itibariyle)	
Kore	67 %
Endonezya	61 %
Malezya	50 %
Filipinler	58 %
Singapur	92 %
Tayland	65 %
Hong Kong	82 %
Çin	49 %
Tayvan	84 %

Yukarıdaki tabloda görünen Tayvan, Hong Kong ve Singapur'un rakkamları aldatıcıdır çünkü Tayvan net kreditördür, Hong Kong ve Singapur ise büyük toplamlarda varlıklara ve borçlara aracılık eden büyük mali merkezlerdir. Bu nedenle, bu üç ülkenin yüksek kısa dönemli borçlarının toplam borca oranları gerçek durumlarını yansıtmamaktadır. Bu üç ülke dışındaki tüm öteki ülkelerin durumları ise gerçekten son derece kötü ve zordur. Toplam borçların minimum yarısını (o da yalnızca Çin ve Malezya) kısa dönemli borçlar oluşturmaktadır.

Sermaye iç akışının bileşimi ve çapı

Cari hesap açığını finanse etmek için gereken sermaye iç akışının bileşimi de, borçların ödenebilirliğini ölçmede önemli bir faktördür. Kısa dönemli sermaye iç akışı, uzun dönemli iç akışlardan daha tehlikelidir. Menkul değer iç akışı, borç yaratan iç akıştan daha istikrarlıdır. Bu bağlamda, *dış doğrudan yatırımla* (DDY) finanse edilen cari hesap açığı, kısa dönemli "*sıcak para*" akışlarıyla finanse edilenden çok daha istikrarlıdır.

Borç yaratan iç akış içinde, resmi kreditörlerden gelenler daha istikrarlı ve özel kreditörlerde görülen kısa dönemli değişmelere daha kapalıdır. Dış bankalardan alınan borçlar, portfolyo iç akışından (bono ve menkul değer) daha az oynaktır.

Dış borçların para bileşimi de önemlidir. Dövizle borçlanma, iç parayla borçlanmaya göre, daha düşük faiz oranıyla daha büyük sermaye iç akışı getirir ama iç para değer kaybederse ortaya çıkacak olan daha ağır dış borç yükü nedeniyle döviz borcu, döviz kuru krizi doğurabilir.

Cari hesap açığından daha büyük sermaye iç akışı, olağanüstü bir durum değildir. Böyle bir durumda, 1990'ların başında Asya'da görüldüğü gibi, toplam dış rezervler artar. Bu çeşit bir iç akış, kısa dönemde, cari hesap dengesizliğini finanse ettiği için, borçların ödenebilirliğini arttırır. Ancak, zaman içinde nominal para değerlenmesine yol açabilir, ki bu da ülke ihracatının rekabet gücünü düşürür ve cari hesap açığının artışına varır.

Tablo 12 cari hesap dengesizliklerinin ne kadarının borç yaratmayan uzun dönemli dış doğrudan yatırımlarıyla finanse edildiğini göstermektedir.

Tablo 12. Dış Doğrudan Yatırım (DDY) İç-akışının Cari Hesap Finansmanına Katkısı (Cari Hesap %'si olarak)							
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Kore	45.16	14.23	18.46	-57.87	20.99	21.53	10.08
Endonezya	36.58	34.79	63.92	95.16	75.54	61.91	
Malezya	268.05	95.58	239.18	167.37	96.06	56.13	
Filipinler	19.67	52.61	22.80	41.05	53.93	74.65	
Singapur							
Tayland	33.57	26.60	33.52	28.35	16.90	15.26	15.90
Hong Kong							
Çin							
Tayvan							

Not: Singapur, Hong Kong, Çin ve Tayvan cari hesap fazlalı ülkeler olduklarından tabloda yer almamışlardır.

Tablodan anlaşıldığı gibi, bu konuda ülkeden ülkeye geniş farklılıklar vardır. Bazı ülkeler, örneğin Kore ve Tayland, giderek artan cari hesap açıklarının küçük ve giderek de küçülen bir bölümünü uzun dönemli DDY ile finanse etmişlerdir. Öteki ülkeler DDY'ye çok daha fazla yaslanabilmişlerdir: Endonezya'da, 1992-95 arasında DDY iç akışı, cari hesap açığının % 60-90'nını karşılamıştır; Malezya'da bu oran, 1994'e kadar % 100 çevresinde dolanmış ve 1995'de % 50 olmuştur; Filipinler'de oran 1990'larda çok oynaktır ama ortalama % 45 çevresindedir.

Şunu da dikkate almak gerekir ki, bazı ülkelerde, örneğin Kore ve Tayland'da aynı zamanda büyük DDY dış akışları da söz konusudur. Dolayısıyla, bu ülkeler için cari hesap finansmanına DDY'nin net katkısı, yukarıdaki brüt verilerden daha küçüktür. Özellikle Kore'de DDY dış akışları, DDY iç akışlarından, 1990'ların her yılı için daha büyüktür ve 1996'da DDY iç akışı yalnızca 2.3 milyar dolar iken, DDY dış akışları 4.4 milyar dolar olmuştur; yani net olarak bakarsak, DDY, Kore cari hesap açıklarını finanse etmeye yar-

dımcı olmamış, tersine, cari hesap açıklarının üstüne bir de dış akış kaynağı olmuştur. Tayland'da, net DDY akışları artıdadır ama 1996'da, DDY dış akışları 1 milyar dolara yakınken, iç akışı 2.3 milyar dolar olmuştur. Dolayısıyla, DDY'nin cari açık finansmanına net katkısı yukarıdaki gibi % 16 değil, % 9 olmuştur.

Dış rezervlerdeki bu birikim, kısa dönemde cari hesap açıklarını ütülemeye yardımcı olmuştur ama sıcak paranın, kısa dönemli spekülatif net iç akışının cari hesap dengesizliğinden sık sık çok daha büyük olduğunu da anlatır.

Bu söylediklerimizin ardından şöyle bir resim belirmektedir: 1996 sonu itibariyle, *kısa dönemli borçların toplam borçlar içindeki payı* tüm Asya ülkelerinde % 50'nin üzerindedir. Krizden en çok etkilenen 5 ülkede, kısa dönemli banka borcu, 1993'de 93 milyar dolardan, 1996'da 152 milyar dolara çıkmıştır.

Söylenenlerden anlaşılacağı gibi, cari hesap dengesizliğini büyük çaplı bir para ve maliye krizine dönüştüren unsur, **kısa dönemli sermaye akışlarının ters yöne dönmesidir**. (Sıcak paranın kaçması.) Uluslararası yatırımcılar söz konusu ülkeleri 1997'nin ikinci yarısında hızla terkettiler. Bu kaçışın sonucu, likidite darlığı oldu.

Sıcak paranın bu hareket biçimine bakarak çok kişi, çevre ve örgüt, hatta ne yazık ki pek çok devrimci örgüt de, **sermaye denetimlerinin yeniden getirilmesi** istemini yükselttiler. Bunun ne anlama geldiğini IV. Bölüm'de ele alacağız.

2 Asya Krizi: Mali Panik mi?

Önce, buraya dek tüm söylediklerimizi, Uzak Doğu'nun bir genel özelliğinin içine oturtalım ve sonra sorumuzu soralım.

Doğu Asya krizini değerlendirirken, bölge kapitalizminin özelliğini de bilmek zorundayız: **Japon gelişme modeli ve bunun sonuçları**. (Sonradan Asya gelişme modeli diye adlandırıldı.): Yani, bir çeşit kapalı ekonomi.

Asya gelişme modelinin merkezindeki kavram; "pazar zaafı" kavramıdır. Yani pazar mekanizmaları optimum verimliliği sağlamada, maksimum büyümeyi sağlamada yeterli olmazlar. Ekonomik işleyiş pazar mekanizmalarına bırakılırsa, bir yere gidilmez. Öyleyse, ekonomik işleyişler pazar mekanizmalarına bırakılmamalıdır. Devletin öznel kararları ile, bir çeşit güdümlü ekonomi olması gerekir.

Modelin ilk versiyonu olan Japonya'da, bu öznel kararlar, Uluslararası Ticaret ve Endüstri Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı tarafından, seçilmiş ihracat endüstrilerinin yöneticileriyle işbirliği içinde, sağlanmaktadır.

Modelin Kore varyantında, öznel yargılar devlet başkanı, endüstriyel holdingler ve bunların bankaları tarafından kullanılmaktadır. Endonezya'da öznel karar kaynağı, Başkan Suharto ve onun geniş ailesiydi.

Japon modeli ve varyantları dikkate değer sonuçlar ürettiler. Merkezi siyasal otorite ile, muazzam tassaruf topladılar ve Sovyetler Birliği'nden sonra tarihin gördüğü en büyük yatırımları ekonomiye yöneltebildiler. Çok büyük ölçeklerde kaynak yatırımı nedeniyle bazı dallarda dünya standartlarını yakalayan endüstriler kurdular, en başta otomobil, elektronik, telekomünikasyon, semikondüktör ve ağır endüstri.

Ama zararlı ve kötü yönleri de var bu modelin.

Birincisi, önemli ekonomik kararları pazar dışı merkezler aldıkları için, ekonomi-dışı irade söz konusu olduğu için yanlış kararlar da alındı, muazzam israf yapıldı. Örneğin, Endonezya'nın ulusal otomobil ve uçak endüstrilerine yaptığı büyük yatırım hiçbir işe yaramadı. Bunlar da gösteriyor

ki, Asya'nın ekonomik büyümesi asıl olarak büyük sermaye ve emek girdileri nedeniyleydi.

İkincisi, iç pazar düşünülmeden, yalnızca ihracat için yapılan üretim, yapısal dengesizlikler yarattı. İçe dönük üretim çok sınırlı ve tüketim standardları düşük kaldı.

Bunlar, krizi azdıran nedenler oldu.

Şimdi sorumuza gelelim. 1997-98 Asya ekonomik, para ve mali krizinin nedeni, pek çok burjuva çevrenin iddia ettiği gibi, mali panik miydi, sıcak paranın ani kaçışı mıydı?

"Mali panik" diyenler, kanıt olarak, piyasaların çok kısa sürede ve açıklanamaz bir biçimde değişim gösterdiğini öne sürmektedirler. Örneğin, para krizlerinin bir salgın gibi ülkeden ülkeye yayılması sık sık "panik" ya da "sürü tepkisi" (ki ikisi aynı şeydir) olarak yorumlanmaktadır. Bakalım.

Sistem içindeki o anda en zayıf olan halkada başlayan ilk değer kaybetme, *ticaret kanallarıyla*, bölgedeki öteki ülkelerin rekabet konumlarını bozuyor. Ve bir "rekabet devalüasyonları" döngüsü başlıyor. Bu, paraların gereğinden fazla değer kaybetmesine yol açıyor. **Karşılıklı bağımlılık içeren sistemde**, mali ve öteki bağlar (ticaret vb), şokları ülkeden ülkeye yansıtıyor. Örneğin, Singapur, Hong Kong ve Tayvan şirketleri bölgenin öteki ülkelerine yüksek oranlarda kredi açtıkları, yatırım yaptıkları ve mal ihraç ettikleri için, Tayland, Kore ya da Endonezya'da ortaya çıkan bir kötüleme, kaçınılmaz olarak, söz konusu şirketlerin karlılığını etkiliyor ve bunların borsalardaki değerleri düşüyor. Bu durumun, "panik" ya da "sürü tepkisi" ile bir ilgisi var mı?

"Mali panik krizin ana nedenidir" diyenler bir olguya işaret ediyorlar: 1997'nin ilk yarısında bölgeye büyük bir sermaye iç akışı varken, ikinci yarıda birdenbire büyük bir dış akış ortaya çıkmıştır.

Doğru, uluslararası **spekülatif akışlarda** kriz sırasında keskin bir dönüş oluyor ve çapı da **100 milyar** doları aşıyor.

Uluslararası Finans Enstitüsü'nün tahminlerine göre, Kore, Endonezya, Malezya, Tayland ve Filipinler'e olan net sermaye iç akışı, 1996'da 93 milyar dolardan, 1997'nin ikinci yarısında -12 milyar dolara düşüyor. Ortaya çıkan 105 milyar dolarlık fark, bu ülkelerin GSYH'sinin % 11'i ediyor.

Tamam ama 1997'nin ikinci yarısındaki keskin dönüş, süt liman bir ortamda ya da boşlukta ortaya çıkmıyor. Şuna bakalım: Durumdan en az etkilenen 4 ülkenin (Çin, Tayvan, Singapur, Hong Kong) özellikleri şunlar:

1. 1990' boyunca hepsi de ticaret fazlası ve cari hesap fazlası sahibi.
2. Dolayısıyla düşük düzeyde dış borçları var. Hatta Tayvan net dış kreditör.
3. Çin dışında, güçlü bir mali ve bankacılık sistemi var.
4. Büyük döviz rezervleri var. Bir fikir versin diye söyliyeyim: Koca Rusya'nın bugünkü krizde elindeki döviz, 2 milyar dolar, Türkiye devletinin rezervi 22 milyar dolar, özel sektörün elinde 18 milyar dolar, toplam 40 milyar dolar. Singapur gibi bir ufak kent, 125 milyar dolar rezervi vardı.
5. Özellikle Tayvan ve Hong Kong, öteki ülkelerin hastalığı olan 'kroni kapitalizmi' büyük ölçüde aşmışlar. Kroni kapitalizm, mali kurumların, siyasal elitlerin, güvenlik birimlerinin ve şirket direktörlerinin iç içe geçerek, ortak çıkarlara sahip bir kulüp, karanlık bir oligarşi haline gelmesidir. (Kore'nin, Malezya'nın, hele Endonezya'nın en büyük özelliği bu. Endonezya'da yapılanlar akıllara durgunluk veriyor. Her işin başında Suharto ailesi!)

Tüm bunlara baktığımız zaman, mali panik bir raslantı mı? Değil, gerçek ve somut konumlara oturuyor. Olması gereken yerde oluyor. Krizin olduğu yerde ortaya çıkıyor. Kriz önceden var, mali panikle gelmiyor.

Günümüzde, *tekil-ülke* üzerine dayandırılmış kriz açıklamaları artık yetersiz kalmaktadır. Böyle açıklamalar, "ülkeden ülkeye salgın" hakkında çok az şey söyler. Bu nedenle de, Asya krizinin **sistemik çok-ülkeli** yapısını çözemez. 1990'lardaki öteki para krizlerini (EMS krizi 1992-93, ve Meksika krizi 1994-1995) çözemedikleri gibi.

Bu da bizi yeniden Marks'ın söylediklerine getiriyor. Marks eskimemiş, yanlış yapmamış, çok uzağı görmüştür. Tek tek ülkeler olarak sosyalizme, komünizme gidilemeyecektir. Aşağı yukarı topluca geçilecektir sosyalizme, ileri ülkelerde geçilecektir. Bunu artık olur yapan da, krizlerin sistemik çok ülkeliliğidir. Marks, o zamandan görmüştür. Çünkü kapitalizmin işleyişini çözmüştür. Ta o zamanlarda, "krizlerin uluslararası karakteri artıyor" demiştir. Bugün ise kriz artık gerçekten uluslararasıdır. Önlemi yoktur, dünyasal devrimi de bu getirecektir.

Kapitalistler o kadar akılsız mıdır ki, bu krizleri yaşamakta ısrar ediyorlar? Ellerinden gelse yaşamamak istemezler mi? Çünkü her gelişinde sistem tehlikeye giriyor. Her kriz, sistemi bir kez daha sorguya çekiyor. Düşünebiliyor musunuz, bir krizde ortalama 14-15 milyon insan aç kalıyor, sermayeler yok oluyor, şirket hisseleri dibe vuruyor, yepyeni makinalar paslanmaya terkediliyor, insanların kullanımı için üretilen mallar çöpe atılıyor. Bu adamların bilgisi, parası vb., bunları önlemeye yetse, önlemezler mi?

Uluslararası bir olguyla karşı karşıyayız. Dolayısıyla salgın, bu olgunun kaçınılmaz bir parçası ve bundan sonra gelecek tüm krizlerin özelliğidir.

Her krizin mutlaka spekülasyon yönü vardır. Ama spekülasyonun dayandığı bir zemin de vardır. Bir güç hiyerarşisi vardır dünyada. Salgın bir noktada başladığında, üstteki bir ülke (yine konumuna bakar ama) bir ölçüde koruyabilir kendisini, ama alttakinin korunmasının olanağı yoktur.

Japonya'nın o bölge için belirleyiciliği de buradan kaynaklanmaktadır. Doğu Asya krizinin kaynaklarından birisi Japonya'dır.

Devresel Aşırı-Üretim Krizi

"Makro-ekonomik göstergeler" bölümünde ele aldığımız her verinin gösterdiği tek bir olgu vardır: Hızlı büyümeden iflasa gidiş. 1997-1998 Doğu Asya krizinin tanımı budur.

Önce, giderek artan bir genişleme dönemi yaşandı. "Asya kaplanları"nda ekonomik büyüme, yıllık olarak % 8-10'larda gidiyordu; Japonya ve Çin hariç, bölge çapındaki endüstriyel üretim, 1996 ortalarından başlayarak birdenbire % 5-7'lere düşmekle birlikte, yılda % 10-13'lük bir hızla artagelmişti. 1996'da ulusal harcamanın yatırıma giden oranı, Filipinler'de % 25'ten Malezya'da % 45'e kadar, Batı Avrupa ya da Kuzey Amerika'daki düzeyin kat kat üzerindeydi. 1994 ile 1996 arasında, beş Doğu Asya ülkesinde özel yatırımlar iki katına çıkmıştı.

Kapitalist krizin temel nedeni enflasyon ya da deflasyon değil, metaların düzenli aralıklarla aşırı üretimidir. Enflasyon ya da deflasyon, yaklaşan ya da başlayan bir krizin nedeni değil, ancak belirtileri olabilir. İhracat endüstrilerinde **aşırı kapasite** oluşmuştur. Ve bu ülkelerdeki endüstri, büyük ağırlığıyla, ihracat yönelimlidir. Üretim artmayı sürdürürken, talebin doyuma ulaşması, Asya'nın ticaret hadlerinde keskin değişimlere ve paraların değer kaybetmesine katkıda bulunmuştur.

Malezya'nın büyümesi 1996 sonunda yavaşladı. Bu, büyük bölümüyle, ***ihracat büyümesindeki*** (1995'te % 20.9'dan 1996'da %7.3'e) dikkate değer **düşüşten** kaynaklanıyordu.

Güney Kore'de de ihracat büyümesi 1996'da hızla düştü

ve endüstriyel üretimin büyüme oranları 1995'in yarısına indi. 1994-1995'te, lokomotifliğini Bölüm I'in yaptığı hızlı büyüme, üretim araçlarının aşırı üretimiyle (ve dolayısıyla her iki Bölüm'de de fazla kapasiteyle) sonuçlandı. Bunun sonucu da, çelik, petrokimyasallar, otomobil ve bilgisayar çipi gibi, hem üretici, hem tüketici malları için pazarların mala boğulmasıydı. Ve ek üretimin çoğu, 100 milyar doları aşan miktarda dış borçlanmayla finanse edilmişti.

Tüm bunlar, parasal ve mali kriz Temmuz 1997'de *gelmeden önce* olmuştu.

Doğu Asya ülkelerinin çoğunda, üretim, efektif tüketimi geçmişti - yalnızca kapitalistlere verilen kredilerdeki muazzam genişleme yüzünden değil, aynı zamanda pazarın zorunlu darlığının getirdiği sınırlamalar yüzünden. (Buzdolabı, çamaşır/bulaşık makinasına, elektrik süpürgesine sahipsen, en azından birkaç yıl yenisini almazsın.)

Ulusal, bölgesel ve bazı metalarda uluslararası düzeylerde mal fazlası oluşması da kanıtlıyor ki, Doğu Asya krizi, devresel bir aşırı üretim krizidir.

Doğu Asya krizinin kendini en dramatik biçimde bankacılıkta ve mali sektörde, borsada ve döviz pazarlarında göstermiş olması, krizin temel karakteristiğini değiştirmez. Dolaşım alanındaki tıkanıklıklar, hemen hemen her zaman, üretim alanında yaratılmış çelişkilerin dışa vurumudur; üretim ve tüketim arasındaki kopukluğu temsil eder. Tam da krizler kendilerini önce para, kredi pazarlarında ve mali pazarlarda açıkça yansıttıkları içindir ki, Marks onlardan, "ticaret krizleri" olarak söz etmiştir. Aynı zamanda, *Kapital I*'de, kapitalist krizlerin temel, gerçek karakteristiğini anlayamayan burjuva entellektüellerini de şöyle eleştirmiştir:

> (Burjuva - R.Y.) siyasal ekonomisinin yüzeyselliği kendisini şunda gösterir ki, endüstriyel devrenin periyodik değişimlerinin

yalnızca belirtisi olan kredi genişlemesine ve daralmasına, sanki onların nedeniymiş gibi bakar.

Siyasal Ekonominin Eleştirisine Katkı'da (1859) Marks, "bu fırtınaların kaynağını ve onlara karşı korunma yollarını ...bu sürecin en yüzeysel ve soyut alanında, para alanında arayan meteoroloji uzmanları"nın oluşturduğu burjuva okulunu yerden yere çalmıştır. *Conrad Schmidt'e 27 Ekim 1890 Tarihli Mektup*'da Engels, krizlere ilişkin olarak, çok sayıda banker, yatırımcı ve spekülatör tarafından benimsenen çarpık görüş konusunda şöyle diyordu:

> Para piyasasındaki adam, endüstrinin ve dünya pazarının hareketini, para ve menkul değer pazarındaki tersten yansımasında görür ve neden, ona sonuç gibi gelir.

Marks'a göre, kapitalizmin entellektüellerinin periyodik üretim fazlası krizlerini kabullenmeyi reddetmelerinin bilinçli bir yanı da vardır *(Kapital I, 2. Almanca basıma Son söz)*. Krizlerin, kapitalizmin her zaman kapıyı çalacak bir özelliği olduğunu kabul ederek işçi sınıfına yardım etmek istemezler. Dolayısıyla, burjuva yazarlar, krizlerin nedenleri üzerine güneşin altında ne varsa söylemişlerdir ama bir türlü üretim fazlasına gelememişlerdir.

1995'de tüm ülkelerde hızlı bir ekonomik büyüme var. 1996'ya geldiğimizde, daha krizden 1.5 yıl önce tüm Asya çapında ekonomide yavaşlama var. Bu yavaşlama ticaret hadlerindeki yavaşlamadan, yani mal satımındaki düşüşten kaynaklanıyor. Rakkamlar bunu söylüyor da, krizin nedeni hakkında yazanlar söylemiyorlar.

1997 başlarında, daha kriz başlamadan, bölgede şirket iflasları, borsa batmaları çoktan başlamış. Bunları hiç anlatmıyorlar, "birden bire bir panik geldi" diyorlar, "sıcak para oradan oaraya aktı, böyle oldu" diyorlar. Böyle davranmaları

doğaldır, çünkü kapitalizmin açmazına takılıyorlar. Sorunu düzgün anlatsalar, şunu demeleri gerekecek: "Bu kapitalizm öyle bir sistemdir ki, krizlerden kurtulamaz. Yaşadığı sürece gelişmesini sağlayan da krizlerdir, ölümünü getirecek olan da krizlerdir." Bunu söyleyemezler, çünkü o zaman kapitalizmin geçici bir düzen olduğu ortaya çıkar.

IV Beyen Beyenme: Kapitalizm Küreseldir

Kapitalizmin, yaşadığı sürece krizlerden kurtulamayacağını söylemiştik. Buna günümüzün eklediği iki çok önemli özelliği daha söylemeliyiz.

Birincisi, Marks'ın zamanında 7-10 yıl arasında gelen kriz evreleri, II. Dünya Savaşından sonra artık 4-6 yıllık evreler olarak yaşanmaktadır.

İkincisi, krizlerin uluslararasılaşması ta Marks'ın işaret ettiği bir eğilimdi ama 1960'lara dek, yine de, ulusal kriz devreleri, birbirlerinden büyük ölçüde bağımsız işliyordu. 1960'lardan sonra ise, uluslarüstü şirketlerin yaygınlaşmasının ve giderek uluslararasılaşan parasal ve mali pazarların gelişmesinin ortaklaşa bir sonucu olarak, ulusal devrelerin **artan ölçüde eş zamanlılaşması** gelişti. Bu eşzamanlılaşma, kriz geldiğinde, tekil ülkelerin bundan kaçınma olasılığını iyice azalttı.

Doğu Asya krizinin açılımı, bu söylediğimize en güzel örnektir. Bakın, 10 Ekim 1998 tarihli *Financial Times* başyazısında ne deniyor:

> Geçtiğimiz Temmuz ayında Taylanda'da başlayan mali kriz, açıkça yeni bir aşamaya girmiştir. Salgın, Asya'daki hastalığı gelişmiş ülkelere yaymıştır.

Kriz evrelerinin sıklaşması ve eş zamanlılaşması, tekellerin ya da devletlerin öznel seçimleri sonucunda ortaya çıkmış değildir, **kapitalizmin nesnel mantığının ve işleyişinin sonucudur**. Bu neyi anlatır? Kapitalizmin küreselleştiğini anlatır. Bu da öznel seçimler sonucu değildir. (Tekellerin ve devletlerin öznel seçimleri, kararları ve adımları bu nesnel olguya uyma ve uyarken de en çok yararı kendi ceplerine indirme çabasıdır.) Öyleyse, günümüz kapitalizminde gördüğümüz yeni olguları, emperyalist çevrelerin "bilinçli oyunu" olarak değerlendirmek ve geri çevirmeye çalışmak yanlıştır. Dünya emekçisinin çıkarlarını bu yeni olgular çerçevesinde koruyabilmek için yeni tutumlar üretmek tek doğru yoldur.

1970'lerin ortalarından itibaren, sermayenin kar yığınını yükseltme sorununa kapitalizmin yanıtı, üretimi özellikle uluslararası çapta yeniden yapılandırmak, birleşmeler ve ele geçirmeler yoluyla sermayenin merkezileşmesini yoğunlaştırmak, mekanizasyon ve yeni teknoloji ve üretkenlik programlarıyla ileri ülkelerde emek sömürüsünü yoğunlaştırmak, kamu sektörünü daraltmak ve karlı varlıkları özel sektöre devretmek, rekabetin ve karlılığın ve sermayenin hareketi önündeki engelleri kaldırmak ya da azaltmak oldu.

Bugün uluslarüstü şirketler, küresel üretimin % 30'unu, küresel ticaretin % 70'ini ve uluslararası yatırımın % 80'ini karşılıyorlar. Gelişmekte olan ülkelere giden doğrudan dış yatırımın (çoğunluğuyla uluslarüstü şirketler tarafından) oranı 1990'da % 17'den, 1996'da % 25'e (bunun beşte dördü gelişmekte olan ülkelerin en yoksul 48'ine değil de, en iyi konumda olan 12'sine gitse de) çıktı.

Uluslararası ticaretin ve yatırımın bu zorunlu "liberalizasyonu", yan etkilerini, mali pazarların, özellikle de döviz borsalarının deregülasyonunda kendini gösterdi. Asya krizinin ardından, bizim yıllardır ısrarla söylediğimiz bir şey, şimdi

çok açık oldu: **Dünya kapitalizminin ana yapısal çelişkisi, sermayenin ulusal devlet sınırlarını aşan hareketiyle, ulusal ekonomilerin kısıtlamaları arasındadır.**

Bu arada, kredinin ve anonim şirketlerin ortaya çıkışından bu yana var olan ve güçlenen bir olgu bügün iyice önem kazanmıştır: Dünya ekonomisi giderek artan bir biçimde, para piyasalarının ve sıcak paranın elinde "**rehin**" durumundadır.

G-7 emperyalist ülkelerinin maliye bakanları ve merkez bankacıları, küresel liberalizasyonun yarattığı sorunları görüşmek ve bir reformlar programı üzerinde anlaşmak için Şubat ve Nisan 1998'de toplandılar. Ele alınan reformlar şunları içeriyordu: Bankaların ve diğer mali kurumların IMF ve Dünya Bankası tarafından daha kapsamlı bir denetime ve düzenlemeye tabi tutulması; devletler ve tüzel kişiliklerce hazırlanan ekonomik ve mali istatistiklerin ve IMF'nin müşteri ülkelerle işlerinin daha büyük bölümünün açıklanması; IMF'ye, yalnızca makro ekonomik politikaya ve cari hesap dengesizliklerine ilişkin ulusal düzeylerdeki sorunlara yoğunlaşmaktan çok, sermaye pazarlarını denetlemesi ve oralara karışması yönünde genişletilmiş yetkiler; borçlanan ülkelerin dış borçlarına teminat konusunda Dünya Bankası'na daha çok yetki verilmesi.

Bunun karşısında, "serbest pazar"cı sağın Milton Friedman gibi temsilcileri, IMF pazar güçlerine "karıştığı için", IMF'nin varlığına bile karşı çıkmaktadırlar.

Öte yanda, G-7 planının ötesine geçen öneriler de var. Önde gelen bir Japon maliyecisi, Eisuko Sakakibara, ev sahibi ülkenin merkez bankasına, iç akışa sokulacak miktar kadar ve bir süre sonra (örneğin bir yıl sonra) geri verilecek bir depozit yatırılmasını isteyerek, sermaye hareketlerinin hızının yavaşlatılmasını önermektedir. Böyle bir politika 1991' den beri Şili'de uygulanmakta ve yabancı sermayenin Şili'

den kaptı kaçtı vurgunlar yapmasını zorlaştırmaktadır.

Dünya Bankası da, gelişmekte olan ülkelerdeki kısa dönemli sermaye akışlarını denetleyip denetlememe üzerine tartışma çağrısı yapmıştır.

Sermaye akışına parasal engeller koymaya karşı yükselen başlıca pratik itiraz ise, eğer tüm ülkeler bu işleyişi imzalamazlarsa, sermayenin imzalamamış ülkelere akacağı yönündedir. Bu da, öteki ülkeler açısından can alıcı bir dezavantaj demektir.

Eisuko Sakakibara, ulusal paralar arasında yarı-sabit bir yeni dünya döviz kurları sistemi de istiyor. Buna göre, devletlerin merkez bankaları, döviz kurlarını kararlaştırılmış düzeylerde tutmak için döviz alıp satmayı taahüt edeceklerdir.

Ancak, fiilen Bretton Woods türü bir anlaşmayı geri getirme yönündeki böyle öneriler, kapı gibi bir gerçeği göz ardı etmektedir. Bretton Woods'u yok eden çelişkiler hala, hem de daha yoğunlaşmış olarak duruyor: Uluslarüstü şirketler arasındaki rekabet şimdi 1944'te ya da 1970'lerde olduğundan daha keskindir. Eğer *Yatırımlar Üzerine Çok Taraflı Anlaşma* (MAİ) uygulamaya sokulursa, uluslarüstü şirketler arasındaki rekabet dünya çapında daha da yoğunlaşacaktır. Çünkü MAİ, ulusal devlet sınırlarının dış yatırımlara engel oluşunu, dış yatırıma karşı ayrımcılığı ve "yerel istihdam" kotası gibi özel koşulları tümüyle kaldıracaktır. Böylece, emperyalizmin gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, gelişmekte olan ülkelerde de emekçi halkın sömürüsünü yoğunlaştırmaya yönelik adımları, aynı zamanda, uluslarüstü tekeller arası rekabeti de keskinleştirecektir.

Bu önlemler, genel doğrultu olarak, kapitalizmin nesnel olarak zorladığı gidiş yönündedir. Ancak MAİ, bunu yaparken, kantarın topuzunu iyice kaçırmıştır ve inanılmaz önerilerle, tüm ülkeleri ve halkları adeta sermaye için teslim almaya çalışmaktadır. Yukarıdaki sayfalarda birkaç kez açık-

ladığımız gibi, biz, kapitalizmin nesnel gidişi önüne zorlama ve olursuzluğu baştan belli engeller çıkartılmasına karşıyız ama bu nesnel gidişi bahane ederek, gidişin isteklerini çok çok aşan ve emperyalizme şımarıkça, pervasızca "hukuksal sömürü" hakkı veren MAİ'ye de en az o denli karşıyız.

Dünyada, birbiriyle rekabet içinde üç ayrı bölgesel güç merkezi oluşturma çabaları içinde, uluslarüstü tekellerin rekabeti, giderek daha yüksek ve dolayısıyla potansiyel olarak daha yıkıcı bir biçim alacaktır. (ABD hegemonyasında Kuzey Amerika; Japonya'nın hegemonyasında Asya Pasifik bölgesi; ve tek bir ekonomik pazar ve tek para birimi temelinde siyasal ve askersel entegrasyona doğru giden Avrupa Birliği.)

Yukarıdaki gelişmeler, işlerlik kazandığı ölçüde, uluslararası kapitalizmin ulusal endüstri devrelerinin eşzamanlılaşması eğilimini ve kapitalizmin küreselleşmesi eğilimini güçlendirmektedir.

Kimi solcu çevrelere göre, **küreselleşme**, emperyalizm yerine kullanılan bir propaganda terimidir, çünkü, (1) emperyalizmde, hiçbir ülkenin kaçamayacağı son gelişmelerin "küresel olduğu" (!) izlenimini verir, (2) kapitalizmin hala öncelikle ulusal pazar temelinde örgütlü olduğu gerçeğini, onun çıkarlarının hala en iyi ulusal devlet tarafından korunduğu ve gözetildiği gerçeğini gizler (!).

"Kapitalizmin çıkarlarının hala en iyi ulusal devlet tarafından korunduğu" tezi, herşeyden önce kapitalizmin nesnel işleyişi, sermayenin istekleri ve kapitalistler tarafından yalanlanmaktadır. Ayrıca, bizim işimiz, kapitalizmin çıkarlarını en iyi kimin koruduğunu tartışmak değil, uluslararası bir sınıf olan işçi sınıfının çıkarlarının hangi yoldan ve hangi araçlarla daha iyi savunulacağını bulmaktır. Tekil devletlerin gücü (bugün kapitalizm devletleri aşmıştır ama), nesi varsa onunla, sermayenin çıkarları doğrultusunda kullanılmaktadır

ama, işçi sınıfının ve sosyalizmin çıkarları doğrultusunda kullanılmak açısından, uluslararası ekonomi karşısında çok güçsüz kalır.

"Millici", milliyetçi solcular, sermayenin hareketine karşı "korumacılık" istemiyle cıyak cıyak bağırıyorlar. Oysa, sermayenin akışı önünde duran engellerin, sınırların kalkmasını eleştirmek, dahası, bunları geri getirmeye kalkışmak, son çözümlemede gericiliktir. Eski sınırlamalar, tahditler geri gelsin demek, dünyanın nesnel olarak komünizme biraz daha yaklaşmasına umutsuzca karşı çıkmak demektir, gericiliktir.

Emperyalist çevrelerin bu değişimlerden sonuçta sömürüyü arttırarak çıkmalarını eleştirmek başkadır. Bu duruma karşı yükseltilmesi gereken istemler de başkadır: İş gününün kısaltılması ama ücretlerin düşürülmemesi vb.

İşçi sınıfının çıkarları bugün ancak küresel düzeyde ve bilimsel-teknolojik devrimin hızını kesmeyecek önlemlerle korunabilir. Yarın sosyalizm de ancak küresel olarak kurulacaktır.

Doğu Asya krizinin uluslararası karakterini anlamak, devriminin uluslararası karakterini anlamak demektir. Bu anlayış, milliyetçi, hatta ırkçı ama kendisine komünist diyen yaklaşımlarla Marksistler arasındaki çizgiyi çekmek demektir.

Kaynakça

1 Alesina, Alberto, Nouriel Roubini ve Gerald Cohen (1997). Political Cycles ve Makroekonomi. Cambridge, MA: MIT Press.

2 Buiter, Willem, Giancarlo Corsetti ve Paolo Pesenti (1998 a). Mali pazars ve Avrupaan monetary cooperation. Lessons of 1992-93 Exchange Rate Mechanism kriz. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

3 Corsetti, Giancarlo, Yale University ve University of Rome; Pesenti, Paolo, Princeton University; Roubini, Nouriel, Yeni York University (March 1998). *What caused Asyalı para ve mali kriz?*

4 *Financial Times.* 10 Ekim 1998

5 Griffiths, Rob (1998). "Capitalist Crises: a vindication of Marksist political ekonomi", *Communist Review.* No 27, UK.

6 Krugman, Paul (1994). Myth of Asia's Mucize," *Dış Affairs,* November/Aralık.

7 McKinnon, R. ve Pill, H. (1996). \Credible liberalizations ve uluslararası sermaye flows: over borçlanma syndrome", in T.

Ito ve A.O. Krueger, eds., Mali Deregulation ve Integration in Doğu Asya, Chicago: Chicago University Press.

8 Rebelo, Sergio ve Carlos Vegh (1995). "Gerçek Effects of Exchange-Rate-Based Stabilization Programs: An Analysis of Competing Theories," NBER Makroekonomiks Annual, MIT Press.

9 Sachs, Jeffrey (1997) "Personal View" *Mali Times*, Temmuz 30.

10 Stiglitz, Joseph (senior vice president ve chief economist of Dünya Banka). "Bad Private-Sektör Decisions", *Wall Street Journal*, February 4, 1998.

11 Summers, Lawrence, *Economist*. Dec. 23 1995, Jan. 5 1996.

12 *Wall Street Journal*, March 98.

13 Wolf, Charles Jr. "Too Much Devlet Control", *Wall Street Journal*, Febraury 4 ,1998.

Marks-Engels

1. *Siyasal Ekonominin Eleştirisinin Temelleri*
2. *Artık-Değer Teorileri. II, III.*
3. *Manifesto.*
4. *Seçme Yazışmalar.*
5. *Ücretler.*
6. *Kapital I, II, III.*